

MISIR VALİSİ MEHMED ALİ PAŞA'NIN
BÂBÎÂLÎ'YE KARŞI TUTUMU ve
1836'DA KENDİSİ İÇİN HAZIRLANAN SUİKAST PLANI

*Yüksel ÇELİK**

ÖZET

Mısır Meselesi, XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalanmanın eşiğine getiren en önemli sorunlardan biriydi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın, yaygın görüşün aksine 1831 öncesinde sergilediği bağımsız bir hükümdarı andıran icraatları merkez-Mısır ilişkilerini kopma noktasına getirdi. 1831 sonrasında ise Anadolu'da kazandıkları zaferlerin ardından İstanbul kapılarının Mısır kuvvetlerine açılması, payitahtın işgali ve II. Mahmud'un hal' edilmesi yönünde muazzam bir endişe yarattı. Dış ittifaklar ve yoğun diplomatik temaslara da engellenemeyen bu tehlike, sıra dışı bir çözüm arayışı olarak Mısır valisine suikast yapılmasını ve böylece devletin bekasına yönelmiş Kavalalı tehdidinin bertaraf edilmesini gündeme getirdi.

Anahtar Kelimeler

Mısır Sorunu, II. Mahmud, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Suikast, Kaymakam Reşid Bey, İbrahim Paşa, Konya, Kütahya, İstanbul.

Şark Meselesi'nin önemli safhalarından birini teşkil eden Mısır Sorunu, beklenenin aksine dış değil, bir iç tehdit unsuru olarak XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalanmanın eşiğine getirmiş ve İstanbul'un işgali yönünde büyük bir endişe yaratmıştı. "Hasta Adam" (l'Homme Malade)'ın Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın şahsında sağlıklı ve güçlü bir varisinin ortaya çıkması, umumiyetle menfaat ve statüko kavramlarını özdeşleştiren Avrupalı devletler ve Rusya açısından kabul edilebilecek bir gelişme değildi. Bu durum diplomatik temasları yoğunlaştırırken, doğal olarak çıkar çatışmalarını da zirveye taşıdı. Bu

* Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / yukselcelik@hotmail.com

dönemde gerek merkezi otoritenin içinde bulunduğu zafiyet hâlinde, gerekse Avrupalı devletlerin rekabet ve iç sorunlarla meşguliyetinden maksimum düzeyde istifade etmeyi başaran Kavalalı, 1831'de artık şartların olgunlaştığına hükmederek bağımsızlık emellerini gerçekleştirmek amacıyla Anadolu'nun işgaline dek uzanacak olan Suriye Seferi'ni başlattı.

Mısır ordusunun birinci Anadolu harekâtında elde ettiği mutlak zaferler İbrahim Paşa'ya İstanbul kapılarını aralayınca, Babıâli ve Saray'da önceki dönemlerle mukayese edilmeyecek derecede muazzam bir panik yaşandı. Buna mukabil, Fransa örneğinde olduğu gibi politik hesaplardan doğan Osmanlı karşıtlığı, keza İngiltere'nin diplomatik söylemlerden ileri gitmeyen ve fiilen askeri yardımı garanti etmeyen oyalayıcı tavrı, Babıâli'yi Rusya ile tedafüi bir ahidnâme olarak Hünkâr İskeleyi Anlaşması'nı imzalamaya sevk etti (8 Temmuz 1833). Sürpriz olduğu kadar Batılı devletlerin çıkarlarını tehdit eden bu durumu bertaraf etmek amacıyla verilen politik-diplomatik mücadele, Rusya'nın Boğazlardan uzaklaştırılmasını temin ettiyse de Babıâli açısından mevcut tehdidi ortadan kaldırmadı. İngiltere ve Fransa'nın istediklerini elde etmiş olmalarından kaynaklanan kayıtsızlıkları, Babıâli'yi, bu defa Rusya ile ittifak yapmaktan daha radikal bir adım atmaya sevk etti. Söz konusu adım; Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın bir suikastla öldürülmesi, böylece Anadolu'yu işgal ile payitaht ve saltanatı tehdit eden büyük tehlikenin bertaraf edilmesiydi. Bu dönemde suikastların, özellikle de devlet eliyle icra edilen suikastların yaygın olmaması konuyu ilginç kılmaktadır.

Malum olduğu üzere XIX. yüzyılda Mısır Sorunu ile ilgili yerli ve yabancı eserlerden oluşan oldukça zengin bir literatür mevcuttur.¹ Mama-

¹ Râgıb Râif-Raûf Ahmed, *Hâriciye Nezâreti: Mısır Meselesi*, İstanbul 1334; Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyamı, Mısır Meselesi (1831-1841)*, Ankara 1945; Muhammed H. Kutluoğlu, *The Egyptian Question (1831-1841)*, İstanbul 1998; Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, *Egypt in the Reign of Muhammad Ali*, Cambridge 1984; P. M. Holt, *Egypt and the Fertile Crescent 1516-1922*, London 1966; Henry Dodwell, *The Founder of Modern Egypt: A Study of Muhammad Ali*, Cambridge 1931; Şafik Ghorbal, *The Beginnings of the Egyptian Question and the Rise of Mehmed Ali*, London 1928; Khaled Fahmy, *All the Pasha's men: Mehmed Ali, his army and the making of modern Egypt*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1997; Gilbert Sinoué, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa -Son Firavun-*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul 1999; Edouard Driault, *Şark Meselesi*, İstanbul 1328; F. R. Hunter, *Egypt under the Khedives (1805-1879)*, Pittsburgh 1984; Richard Robert Madden, *Egypt and Mohammed Ali*, London 1841.

fih ele alacağımız konuya, bugüne dek gerek yerli gerekse yabancı çalışmalarda rastlayamadık. Bu durum konuyu heyecan verici kılarken endişeyi de o nispette arttırmaktadır, zira “evreka”nın heyecanına rağmen “errare humanum est” gerçeğini hatırdan çıkarmış değiliz.

Bu makalede, Babîâlî ve Saray’ın sıra dışı bir çözüm arayışı olarak 1836 sonlarında Kavalalı Mehmed Ali Paşa’ya suikast tertibini gündemine alması ve planın ayrıntıları ele alınacaktır. Bu bağlamda; XIX. yüzyılda merkez-Mısır ilişkilerini kopma noktasına getiren Kavalalı’nın, yaygın kanaatin aksine² 1830’lardan çok daha erken tarihlerde sergilediği bağımsız bir hükümdardan farksız icraatları, bu güne dek gözden kaçmış bir takım arşiv belgeleri ışığında ele alınacaktır. Bunun yanında; Vehhâbi İsyanı, Kölemenlerin toptan imhası (1811), Mora İsyanı ve Osmanlı-Mısır kuvvetlerinin ortak askeri hareketi (1821-27), Mansûre Ordusu’nun teşkili (1826) ve Mısır’dan eğitim subayları istenmesi, sivil-askeri reform sürecinde model arayışları ve Kavalalı tarafından gerçekleştirilen reformların merkez üzerindeki etkileri, Navarin Baskını (1827), Osmanlı-Rus Savaşı (1828-29), Suriye Seferi (1831), Şam Vak’ası (1831) ve nihayet Konya Savaşı (1832)’nin ardından İstanbul’un işgali tehdidi gibi birbiriyle ilgisiz görünen, ancak aslında 1831 öncesinde Kavalalı’nın bağımsızlık çabalarının basamaklarını teşkil eden müteferrik mevzular arasındaki bağlantı izah edilmeye çalışılacaktır. 1836 sonlarında suikast seçeneğinin gündeme gelmesine kadar varacak olan Kavalalı tehdidi, aslında siyasi şartlara göre stratejisi ve çerçevesi belirlenen uzun bir hazırlık ve mücadele sürecinin eseri idi. Dolayısıyla söz konusu süreç ve zaman zaman da nabız yoklama türünden yapılan çıkışlar ele alınmadan, suikast konusunu izah etmenin anlamlı olmayacağı kanaatindeyiz.

XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarına katılan Mısır, XVIII. yüzyılda merkezin taşra üzerindeki hâkimiyetinin zayıflamasıyla önemli bir sorun hâline geldi. Kölemenlerin daimi müdahalelerinin gölgesinde; mahalli, içtimai ve iktisadi hususiyetlerinden kaynaklanan iç sorunlar eyaletin

² Mısır Sorunu ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın bağımsızlık çabalarını 1831-1841 döneminde ele almak oldukça yaygındır. Bu konuda yapılmış en kapsamlı ve sonraki çalışmalara dayanak teşkil eden iki değerli monografinin de söz konusu zaman diliminde konuyu/sorunu ele almış olması, bu yaygın kanaatin tezahürlerindedir [Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi (1831-1841)*, Ankara 1945; Muhammed H. Kutluoğlu, *The Egyptian Question (1831-1841)*, İstanbul 1998].

merkezle bağlarını kopma noktasına getirirken, Doğu Akdeniz hâkimiyeti ve ticaret yollarının güvenliği açısından arz ettiği stratejik konumundan kaynaklanan kolonyalist emeller, Mısır'ı oldukça cazip ve aynı zamanda kolay bir hedef hâline getirmişti. Buna mukabil XIX. yüzyılın arifesinde, savaşlarda alınan müteselsil mağlubiyetlerin yarattığı endişe ve tedirginlikten beslenen reform çabalarının, yeniçerilik zihniyeti ve muhafazakâr muhalefet engeline takılması, dikkatlerin başkente odaklanmasına neden oldu. Bu içe kapanma ve kriz hâli, yüzyılın sonunda Fransa'nın işgal girişimiyle (1798) dikkatlerin bir kez daha Mısır'a yönelmesine neden oldu. III. Selim devrinde (1789-1807) dış destekle Fransızlar Mısır'dan ihraç edildiyse de İngiltere'nin müttefik sıfatıyla stratejik bölgelere el koyması ve Kölemenlerin statüsü gibi sorunlar merkezi otoritenin tesisine mani olurken, meydana gelen iktidar boşluğu tam anlamıyla bir kaos ortamı yarattı. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1805'te valilik koltuğunu ele geçirmesiyle nispeten sükûnet sağlandıysa da merkez açısından eskisine nispetle çözümü çok daha zor bir süreç başladı.³

Kölemen beylerini verdiği ziyafetin ardından topluca katletmesi (1 Mart 1811) Kavalalı'nın Mısır'da kırk dört yıllık mutlak iktidarının başlangıcı oldu.⁴ Bu hadisede sergilediği tavır ve zafer nişanesi olarak yüz kadar kelleyi İstanbul'a göndermesi⁵ iktidar hırsı konusunda fikir vermesi bakımından kayda değerdir. Bu esnada Rus Savaşı (1806-12) nedeniyle hayli sıkıntıda olan Babiâli, bu durumu fırsat bilen İran'a karşı doğuda sınırlarını koruma mücadelesi verirken, Bükreş Anlaşması (16 Mayıs 1812)'yla soluklandıysa da kısa süre sonra Rum isyanının başlaması, Mısır'da Kavalalı'nın hâkimiyetine rıza gösterilmesini kaçınılmaz kıldı.⁶

Mehmed Ali Paşa'ya asıl şöret kazandıran hadise, Sünni-İslam'ın halifesi olan Osmanlı padişahının meşruiyeti ve prestiji açısından son

³ Kavalalı'nın Mısır'da valilik koltuğuna oturmasını sağlayan süreç için bkz. Atilla Çetin, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği –Osmanlı Belgelerine Göre-* İstanbul 1998.

⁴ Marsot, *Egypt in the Reign of Muhammed Ali*, s. 70-75; Holt, *Egypt and the Fertile Crescent*, s. 179.

⁵ Râgıb Râif-Raûf Ahmed, *Mısır Meselesi*, s. 6. Kellelerin yanında kesilmiş kulakların da gönderildiği ifade edilmiştir (Marsot, *a.g.e.*, s. 72).

⁶ Şinasi Altundağ, "Mehmed Ali Paşa", *İslâm Ansiklopedisi* (İA), VII, 566-579; M. Haneî Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), XXV, 62-65; Holt, *Egypt and the Fertile Crescent*, s. 176-192.

derece önemli olan Haremeyn'i Vehhâbilerden temizlemesi oldu.⁷ Kavalalı 1812-19 arasında fasılalarla verdiği mücadelede, oğullarından birini feda etme pahasına elde ettiği başarılarla, padişaha "gâzilik" unvanını ve sarsılmış itibarını iade ettiği gibi, valilik makamını işgaline meşruiyet kazandırdı. Buna mukabil merkez bu durumdan hiç de memnun değildi. Şöyle ki; bu esnada zafer müjdesini tebliğ ve Haremeyn'in anahtarlarını takdim etmek üzere Kavalalı'nın merkeze gönderdiği oğlu İsmail ve Anahtar Ağası Latif Bey İstanbul'da büyük ilgiyle karşılandı. İngiliz belgelerine yansıdığı kadarıyla Latif Bey'e (Paşa) büyük vaatler karşılığında, döndüğünde Mısır valisini devirme misyonu yüklenmişti. Osmanlı belgelerinde konuyla ilgili ayrıntılara rastlanmamakla birlikte,⁸ Latif Paşa ve ona yardım edenler bu töhmetin bedelini Aralık 1813'te katledilmek suretiyle ödedi.⁹ İktidarını tehdit eden unsurlara göz açtırmayan ve Vehhâbi isyanının bastırılmasındaki hizmetlerine karşılık Hicaz ile Habeş valiliklerini de elde eden Kavalalı, böylece nüfuzunu tüm Arabistan'a yayma fırsatı buldu.¹⁰ Köle/asker, fildişi ve özellikle değerli madenleri itibarıyla, hayalindeki güçlü Mısır için önemli gördüğü Sudan¹¹ ve civarına 1822'de hâkim olan Kavalalı, bu suretle eyaletin çevresini tam mana-

⁷ Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, İstanbul 1327, IV, 86.

⁸ Bu tür düşünceler daha sonra da gündeme gelecek ancak somut adım atılamayacaktır. Mesela 1247/1822-23 tarihli bir takrirde bu durumu sadrazam şu şekilde dile getirir: "...derûn-ı Mısır'da bir ihtilâl peydâsıyla haktan gelmek lâzım ise de..." (BOA, HAT, 368/20343).

⁹ Marsot, *a.g.e.*, s. 72-73, 201; Sinoué, *a.g.e.*, s. 123-124, 127-128; Fahmy, *a.g.e.*, s. 52-53. Marsot ve Fahmy İngiliz konsolosunun raporlarına istinaden ayrıntıları naklettikten sonra bu töhmetin Mısır'da idareciler arasındaki rekabetten kaynaklanmış olabileceğine dikkat çekerler.

¹⁰ Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti*, Ankara 1998, s. 48-60.

¹¹ Bu konuda bkz. Richard Hill, *Egypt in the Sudan: 1820-1881*, London 1959, s. 1-66; *The Europeans in The Sudan 1834-1878*, Ed. Paul Santi- Richard Hill, Oxford 1980, s. 52-74; Râgıb Râif-Raûf Ahmed, *Mısır Meselesi*, s. 8; Marsot, *a.g.e.*, s. 205-206. Sinnar'da zengin altın madenleri bulunduğu dair raporlar da Kavalalı'nın Sudan'a ilgisini arttırmıştır (Holt, *a.g.e.*, s. 180-182). Sudan seferinin motivasyonları arasında; bölgenin asker/köle yatağı olarak görülmesi ve Mısır'dan kaçarak Dongola'ya sığınan Memlük bakiyesinin tamamen tasfiye edilmek istenmesi de mevcuttu (Fahmy, *a.g.e.*, s. 40, 86-89). Ancak Kavalalı, Sudan seferinden umduğu sonuçları elde edememiştir (Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 41-42).

sıyla güvenceye alarak müstakil bir devletin alt yapısını hazırlamış oluyordu.¹²

Mısır Meselesi'yle ilgili çalışmalarda, yukarıda da işaret edildiği üzere genelde Kavalalı'nın 1830'larda istiklâl davası güttüğü belirtilir. Ancak arşiv belgeleri ve kronikler incelendiğinde, bu tarihi çok daha erkene çekmenin mümkün olduğu görülür. Bu sebeple söz konusu yaygın kanaat sorgulanmalıdır. Zira İngiltere'nin Mısır'ı tekrar nüfuzu altına almak için Mart 1807'de İskenderiye'yi işgal girişimi esnasında, Kölemenlerle İngiliz kuvvetleri arasında koordinasyonu sağlamaya çalışan konsolos Missett merkeze gönderdiği raporda, Kavalalı'nın bağımsızlık emelinde olduğunu ve bu konuda destek verildiği takdirde Fransa'dan tamamen yüz çevirebileceğini bildirmişti. Missett Kavalalı'nın benzer ifadelerini 1812'de yine Londra'ya ihbar etmiş ve onun yeni hedefleri arasında Filistin ve Yemen'in bulunduğunu raporuna eklemiştir.¹³

Mısır'da mutlak iktidarını tesis ettiği andan itibaren Kavalalı'nın, güçlü ve müstakil bir devlet kurma emelinde olduğunu hem Babıâli hem de Saray bilmekteydi.¹⁴ Dış temsilciliklerden gelen istihbarat da bu kanaati teyit etmekteydi. Örneğin, Paris Maslahatgüzarı Nikolaki Efendi, 1817 gibi oldukça erken bir tarihte Avrupa diplomatik çevrelerinde Kavalalı'nın gizli siyasi emellerinin konuşulduğunu merkeze ihbar etmişti.¹⁵ Bu istihbaratı teyit eden bir diğer gelişme 1817 Ağustosunda ya-

¹² Sudan seferinin sonunda (1822); Basra Körfezi'nden Libya Çölü'ne, Sudan'dan Akdeniz'e ve Kızıldeniz'in her iki kıyısına kadar yaklaşık 5 milyon km², diğer bir deyişle Fransa'nın on katı Avrupa'nın ise yarısı büyüklüğündeki bir bölge Kavalalı'nın hâkimiyeti altına girmişti (Sinoué, *Son Firavun*, s. 156).

¹³ Marsot, *a.g.e.*, s. 61-62, 199-200.

¹⁴ BOA, HAT, 368/20343. II. Mahmud'un şu ifadeleri dikkat çekicidir: "İbtidâ-yı cülûs-ı hümayûnumuzdan berû bu Mısır vâlisinin davranışına bakdıkça Cenâb-ı Hakka ma'ûlumdur ki bu âdem her ne vakit olsa zamîrinde olan fesâd ve mel'aneti zâhire çıkarır i'tikâdında idim. Ancak o vakitlerde henüz bu derece berren ve bahren kuvvet-i askeriyye ve maliyyeye mâlik olmadığından zarûrî semt-i sadâkati iltizâm...ve refte sırasını düşürerek encâm-kâr-ı mel'anetini bu parsaya getirdi" (HAT, 357/20004).

¹⁵ Nikolaki Efendi'nin ifadeleri şöyledir: "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa hazretlerinin ke-enne niyyât-ı hafıyye ve mekâsıd-ı cesime-i mektûmesi olduğu Paris'te ve Avrupa'nın mahâll-i sâiresinde sırren ve hafâen söylenmekte olduğu mesmû'um olduğundan..." (BOA, HAT, 1274/49420).

şandı. Şöyle ki; Kavalalı Mehmed Ali Paşa Batı savaş sanayisi ve teknolojisini takip ve transfer etmek amacıyla, teknik konulara aşına ve yabancı dil bilen şahısları Avrupa'ya göndermekteydi.¹⁶ Bunlardan biri olan İsmail Cibraltar/Cebel-i Attâr¹⁷ top dökümü, gemi inşası ve silah teknolojisindeki gelişmeleri inceleme göreviyle önce Paris'e, ardından da Stockholm ve Kopenhag'a gönderilmişti. Asıl şaşırtıcı olan husus, bu zatın Danimarka'da kendisini Osmanlı elçisi olarak tanıtarak, karşılaşılabileceği güçlükleri aşmak istemesiydi. Danimarka elçisinin Babıâli'ye müracaatı üzerine yapılan inceleme sonucunda; İsmail Cebel-i Attâr'ın ay-yıldızlı bir nişan, Osmanlı elçilerine mahsus bir kıyafet ve maiyetinde sır kâtibi ile tercüman olduğu hâlde Kopenhag'a gittiği anlaşıldı.¹⁸ İsmail Cebel-i Attâr'ın, İsveç ile Mısır arasında ticaret anlaşması yapmak üzere gönderildiği şeklindeki şayia ise durumun vahametini arttırdı. Ancak İsveç'le yapılan temaslar sonunda bunun gerçekdışı olduğu ortaya çıktı.¹⁹ Bu gelişmenin ardından Kavalalı, derhâl adamını geri çekmesi ve bir daha böyle bir hadiseye meydan vermemesi hususunda sert bir dille uyarıldı. Buna mukabil gönderilen cevabi yazıda; İsmail Cebel-i Attâr'ın sadece ticaret maksadıyla Danimarka'ya gönderildiği, ancak "ahmaklığından"

¹⁶ Cebel-i Attâr'la bizzat görüşen Nikolaki Efendi'nin ifadeleri şöyledir: "Vezîr-i müşârun-ileyh hazretleri nizâm ve ta'lîm-i asker ve inşâ ve istihkâm-ı kılâ' ve fenn-i bahrî misillü fûnûn ve sanâyi'-i harbiyyeye dâir tahsîl ve vukûf-ı ma'lûmât eylemek me'mûriyetiyle bir vakitten berû Avrupa'nın mahâlli adîdesine mütecessis ve kâr-güzâr âdemler irsâlınden hâli olmadığı istihbâr-kerde-i 'abidânem olmuştur..." , "İsmail Cibraltar'ın gâyetle müdekkik ve dirâyetkâr ve kâr-azmûde ve elsine-i efrenciyeden haberdâr bir âdem olduğunu istihbâr eylediğime binâen..." (BOA, HAT, 1274/49420).

¹⁷ Belgelerde; "İsmail Kapudân", "İsmail Cibraltar", "İsmail Cebel-i Attâr" ve "İsmail Cebel-i Aktâr" şeklinde ismi zikredilen İsmail Kaptan, daha sonra Mısır donanması komutanlarından biri olacaktır (BOA, HAT, 936/40485-A-B; 1274/49420; 1282/49685). Bu zat III. Selim'in şehzadelîği esnasında Fransız makamları aracılığıyla Avrupa'da askeri alandaki gelişmeleri takip ve tahsil etmek üzere Paris'e gönderilen Safiye Sultan-zâde İshak Efendi'yle birlikte gitmişti (BOA, HAT, 716/34171).

¹⁸ BOA, HAT, 1274/49420. II. Mahmud kaleme aldığı hatt-ı hümayûnla "havâdis-i mü'cib bu şey" in derhal def edilmesini irade etmişti.

¹⁹ BOA, HAT, 1282/49685. İsveç makamları; İsmail Kaptan'ın birtakım yerleri dolaştığını, hayli top, tüfek, barut ve mühimmat satın aldığını ancak temsilci sıfatıyla gerek Babıâli-İsveç gerekse Mısır-İsveç arasında kendisiyle bir ticaret anlaşması imzalanmasının söz konusu dahi olamayacağını, bu şayanının Danimarka tarafından maksatlı olarak yayıldığını Babıâli'ye bildirdiler.

dolayı ay-yıldızlı nişan takarak elçi kıyafetiyle dolaştığı, Avrupa gazetele-
rinde bu meselenin bilinçli olarak abartıldığı ve kendisinin derhâl geri
çağrıldığı ifade edilerek, skandal örtbas edilmeye çalışıldı.²⁰

Kavalalı'nın merkezi kuşkulandıran girişimleri bunlarla sınırlı de-
ğildi. Bir önceki hadiseye bezer biçimde 1818 ve 1819'da İsveç'e gönder-
diği şahıslar vasıtasıyla güçlü bir Mısır için elzem gördüğü büyük donan-
mayı vücuda getirmek²¹ ve sair imar faaliyetlerini gerçekleştirmek için top,
gülle ve ham demir satın almaya çalıştığı görülmektedir. Bu husus arz
edilince II. Mahmud'un tepkisi yine sert oldu: "...Bu, devletlere mahsûs
olup vüzerâdan bir ahad bunu ettiği yoktur, kapıkethüdâsı Necib'e tembih
eyle kat'ı için yazsın, bu olamaz..."²²

Kavalalı'nın, Mora isyanının tenkilinde verdiği desteğe karşılık gemi
tezgâhları ve zengin kereste kaynaklarına sahip Meis Adası'nı ısrarla iste-
mesi²³ Taşoz, Girit ve Rodos adaları konusundaki girişimleri, nüfuzunu
Doğu Akdeniz'e yayma politikasının stratejik diğer hamleleriydi.²⁴ Bağım-
sızlığı getirecek unsurlardan olan güçlü bir donanma teşkili amacıyla;
Hasan Ağa vasıtasıyla uzun süre Selanik civarından (Karaferya ve
Katerin) gemi yapımına elverişli kereste naklettirdiği, Arnavutlar aracılı-
ğıyla silah kaçakçılığı yaptırdığı ve Arslan Bey namında birini casusluk

²⁰ BOA, HAT, 716/34171. Kavalalı Mehmed Ali Paşa belgede; fenn-i deryaya ve Av-
rupa lisanına aşına İsmail Kapudan'ın III. Selim'in şehzadeligi sırasında, Avrupa
kara ve deniz kuvvetlerindeki gelişmeleri tespit ve tahsil etmek üzere gizlice Paris'e
gönderdiği (Safiye Sultan-zâde) İshak Efendi'nin maiyetine tayin edildiğini, o esnada
bunlara ay-yıldız şeklinde nişanlar verildiğini, İsmail Kapudan'ın söz konusu nişanı
mücevherle süsleterek taktığını ifade ediyor. II. Mahmud ise tepkisini şu şekilde dile
getirmiştir: "İşte madde sahîh imiş...elbette havâdîsi mûc'ib olur merkûmu be-
herhâl geri getirmesini kat'î olarak müşârun-ileyhe tahrîr edip kapıkathüdâsına dahî
tembih eylesin".

²¹ Kavalalı, 1822'de donanma konusunu ciddi anlamda ele almaya başlayacak, 1824'ten
itibaren başta Fransa olmak üzere dışarıya gemi siparişleri verecek, 1826 itibarıyla da
irili ufaklı 38 parçadan oluşan bir donanma vücuda getirmeyi başaracaktır (Sinoué,
Son Firavun, s. 223-225; Thomas Waghorn, *Egypt As It Is In 1838*, London 1838, s.
13, 45).

²² BOA, HAT, 678/33080; 1282/49685.

²³ BOA, HAT, 540/26719; 665/32324; 665/32324-A; 666/32404.

²⁴ Ali Fuat Öreç, "Some New Considerations on The East Mediterranean Policy of
Mehmed Ali Pasha, Governor of Egypt", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, XVIII (2005),
131-151.

için bölgeye gönderdiği haber alınınca, hakkındaki kuşkular iyice güçlendi.²⁵ Özellikle Navarin Baskını (20 Ekim 1827)'nin akabinde İngiliz amiralin, Osmanlı donanmasına komuta eden Çengelöglü Tahir Paşa'ya Kavalalı'nın bağımsızlık peşinde koştuğunu ifade etmesi, kendisine duyulan güvensizliği pekiştirdi.²⁶

Bu dönemde Mısır'a fiilen müdahale imkânından mahrum olan Babıâli bürokratlarının, kısmen padişaha şirin görünmek kısmen de çaresizliği örtbas etmek için adeta Kavalalı'ya sövme yarışına girdiği görülür.²⁷ Kriz dönemi olmasından dolayı Mısır'dan merkeze sağlıklı bilgi akışının sağlanmadığı bu dönemde; isyanın “deli cesareti” ve “edepsizlik” gibi ifadelerle istihfaf edilmiş olması dikkat çekicidir.²⁸ Daha da şaşırtıcı olan husus, devletin resmi kayıtlarında hiç de rasyonel olmayan bir yaklaşımla, söz konusu isyanın Allah'a şirk koşmakla eşdeğer görülmesi ve lanetlenmesiydi.²⁹

²⁵ BOA, HAT, 581/28570-A; 727/34626-A ve B.

²⁶ BOA, HAT, 946/40727.

²⁷ Arşiv belgelerinde çokça örneği bulunan bu tür ifadelerden bazıları şöyledir: “Mehmed Ali denen şahs-ı denî”, “habîs-i mel'ûn” (BOA, HAT, 368/20344); “ma'hûd herîf gayet müzevvir olmak hasebiyle”, “hâin-i merkûm” (HAT, 375/20434; 528/26018-B); “şu hâin herîf” (HAT, 831/37519); “Şu habîs herîf” (HAT, 1183/46700-G); “Mısırlı hâin” (HAT, 528/26018-B; 1333/51993); “herîf-i nemek-beharâm” (HAT, 828/37483-C; 831/37519-A); “Mehmed Ali yadigârı” (HAT, 360/20064; 434/22007-A). “Yadigâr” bu dönemde tahkir ve tezyif için kullanılmakta (Lütfî, *Tarih*, I, 99; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, III, 599) ve Celâli baskınları esnasında tecavüze uğrayan kadınların doğurduğu çocuk (veled-i zina) anlamına gelmekteydi.

²⁸ Kavalalı'nın başkaldırısını niteleyen ifadelerden bazıları şöyledir: “hod-be-hod cesâret-i mecnûnâne” (BOA, HAT, 375/20434); “ba'zı gûne ef'âl-ı reddiyye ve kabîha” (HAT, 1179/46569-A); “harekât-ı bî-edebâne” (HAT, 831/37519-A); “hod-serâne hareket” (HAT, 368/20344); “dâiye-i bâtula, da'vâ-yı bâtula, dâ'iye-i mekrûha” (HAT, 1183/46700-G; 528/26018-B; 1333/51993; 360/20064; 831/37519-A); “istiklâl dâ'iye-i bâtılına düşmüş” (HAT, 374/20422; 828/37483-C); “muzır bir şey”, “madde-i kerîhe” (HAT, 1179/46569-A).

²⁹ Sadaret tezkiresine mabeynden düşülen kayıttaki; Kavalalı'nın, Avrupalı devletlerin kendisini bağımsızlığa teşvik ettiğini, ancak buna yanaşmadığını ifade ettiği dile getirildikten sonra şu satırlar yer alır: “Bu lakırdı her ne kadar safсата ve bu maddenin kuvveden fiile çıkması her ne kadar muhâl ya'nî ne'üzubillâh, ne'üzubillâh teşrîk-i vahdâniyyet-i Hudâ-yı müte'âl ise de...” (BOA, HAT, 829/37503).

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, yukarıda çok genel hatlarıyla değinilen süreç sonunda Mısır'ın son firavunu olduğunda, merkez; azınlık isyanları ve mütegalibe zümresine karşı iktidar mücadelesi vermekteydi. Yeniçeriliğin ilgası ve Mansure Ordusu'nun ihdası (1826) gibi idari ve mali sistemin yeniden organizasyonunu gerektiren devasa bir diğer sorun merkezin tüm enerjisini tüketmekteydi. Meşveret meclisinde, yeni kurulan orduda gayrimüslim subayların istihdam edilmemesi yönünde karar alındığından, zaruri olarak Kavalalı'dan subay ve talimci istendiyse de bu talep karşılanmadı.³⁰ Diğer yandan; Lord Byron örneğindeki gibi romantik çıkışlar ve dış destek sayesinde süratle gelişen Rum İsyanı da halledilmesi gereken acil sorunlar arasındaydı. Bu kritik dönemde; siyasi çekişmeler nedeniyle Tepedelenli Ali Paşa'nın asilerin safına itilmesi, bir kez daha askeri yardım talebiyle Kavalalı'ya müracaat edilmesine neden oldu.

Tesis ettiği mutlak otorite yanında, gerçekleştirdiği reformlar sayesinde elde ettiği parlak sonuçlarla, Mısır'ı merkeze model olma noktasına getiren³¹ Kavalalı, II. Mahmud'a nazaran çok daha avantajlı konumdaydı. Dolayısıyla, söz konusu askeri yardım taleplerini bir vali gibi değil de denk bir hükümdar gibi yüksek perdeden değerlendirdi ve birtakım karşı taleplerde bulundu. Gönderilecek yardıma şiddetle muhtaç olan merkezin, taleplerinden bazılarını kabul etmesiyle oğlu İbrahim Paşa komutasında Mora isyanını bastırmak üzere bir donanma göndermeye razı oldu. Ancak "maslahatta çatallık" yaşanmaması gerekçesiyle Osmanlı kara ve deniz kuvvetlerinin oğlunun komutasına verilmesindeki ısrarı³² oldukça manidardır. Bu ısrarın ardında, merkezin Mısır'a yegâne etkin müdahale aracı olan donanmanın³³ kontrolünü ele geçirme, hiç olmazsa pasifize etme dü-

³⁰ BOA, HAT, 498/23997.

³¹ Ercüment Kuran, "Sultan II. Mahmud ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989)-Bildiriler-*, İstanbul 1990, 107-111; Sinoué, *a.g.e.*, s. 159-165, 170-178, 195-231; Kutluoğlu, *a.g.mad.*, s. 64-65; Holt, *a.g.e.*, s. 187-192.

³² Ali Fuad, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, XIX/96 (1928), 76, 81; Marsot, *a.g.e.*, s. 206-207.

³³ BOA, HAT, 368/20344. II. Mahmud tarafından kaleme alınan satırlar, Mısır'a yegane etkin müdahale unsurunun donanma olduğunu ortaya koymaktadır: (Mısır'a müdahalenin) "asıl rükn-ı a'zamı ve esbâb-ı kavîyyesi bahren donanma-yı hümayûnumuzun bir an akdem ihrâcına mütevakıf görüldüğünden mâdem ki donanma-yı hümayûnumuzun böyle geri kalıp da az vaktin içinde ihrâcı mümkün ve müyesser ola-

şüncesi olması kuvvetle muhtemeldir. Kavalalı bu talebi masum göstermek amacıyla, 1801-1803 arasında Mısır valiliği yapan ve alaşağı edilmesinde büyük rol oynadığı Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'yı³⁴ paravan olarak kullanmakta tereddüt göstermedi. Aralarındaki husumet nedeniyle Hüsrev Paşa'nın düşmanca tavır sergileyeceğini, dolayısıyla ortak askeri harekâtın başarısız olacağını öne sürmesi ve bu suretle sorunu kişiselleştirerek gerçek emelini gizlemeye çalışması, onun politik dehasının tezahürlerindendi.

Mehmed Ali Paşa ortak askeri operasyon sürecinde, merkez donanmasını ele geçirme girişimlerinden sonuç alamayınca, bu defa bir an önce sıcak bölgeden çekilmenin yollarını aramaya koyuldu. Batılı devletlerin Rumlara verdikleri aleni destek ve seferin getirdiği aşırı yüksek maliyet³⁵ nedeniyle bu işten kazançlı çıkmanın çok zor olduğunu gördüğünden, Navarin Baskını'nı³⁶ (20 Ekim 1827) bahane ederek padişah'tan izin alma gereği dahi duymadan ordusunu geri çekti. Baskını tezgâhladığı da ileri sürülen³⁷ Mehmed Ali Paşa'nın emre alenen ilk itaatsizliği bu oldu. Kavalalı bu deneyiminden, merkeze yardım etmek suretiyle bağımsızlığa giden yolda en önemli unsur olarak gördüğü Suriye³⁸ ve civarını elde

madığı sûrette mutâla'a-ı şâhâneme göre şu husûsa bilâ-noksan şürû' ve mübâşir olundu diyemem, habîs-i mel'ûn ve oğlu olacak mel'ûn bahren devlet-i 'aliyyemizin kuvvet-i kâhiresini görmedikçe ellerinden gelen her türlü mel'anete çalışacakları emr-i aşîkârdır...el-hâsıl şu donanma-yı hümâyûnumuzun böyle ağırca hareketini gördükçe pek muzdarib oluyorum ve bu husus başkaca hadşe-i derûnumu mü'cib olmaktadır."

³⁴ Yüksel Çelik, *Hüsrev Mehmet Paşa, Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri (1756-1855)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 2005.

³⁵ Marsot, *a.g.e.*, s. 211-212.

³⁶ Fevzi Kurtoğlu, *Yunan İstiklal Harbi ve Navarin Muhârebesi*, I-II, İstanbul 1944.

³⁷ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, IV, 91. Müellif bu iddiayı Namık Paşa'dan bizzat nakletmiştir. Navarin baskınında filo komutanı olan Çengelöglü Tahir Paşa da tüm ikazlarına rağmen İbrahim Paşa'nın limandan çıkmayarak kasten donanmanın yakılmasına sebebiyet verdiğini ifade etmiştir (Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul 1342, s. 21). Buna mukabil Kavalalı ise Tahir Paşa'yı dânişıklı dövüş yapmak, İngiliz amirale köle hediye etmek ve donanma ricalini iğfal etmekle itham eder (BOA, HAT, 946/40727).

³⁸ Kavalalı henüz 1811'de, Fransız konsolos Bernardino Drovetti'ye Suriye'nin stratejik konumu yanında kereste, kömür vs. kaynaklar açısından kendisi için çok önem arz ettiğini, gerekirse merkez hazinesine göndereceği 7-8 milyon kuruş mukabilinde

edemeyeceğine hükmettiğinden, ordu ve donanmasını takviye ederek bunu cebren yapması gerektiği sonucuna varmış olmalıdır. Zira sonraki siyasi girişimleri ve askeri hazırlıkları bu istikamettedir.³⁹

Kavalalı 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, padişahın fiilen askeri yardım talebine karşın, sadece maddi katkıda bulunmak suretiyle ferman dinlemez tavrını sürdürdü.⁴⁰ Ordusunun yıpranmasına yol açabilecek ve pratikte kendisine somut kazanımlar getirmeyecek her türlü girişimden kaçınmaya özen gösterdiği aşikârdır. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından, Kavalalı yine hizmetlerine karşılık Suriye ve Trablusşam valiliklerini istediye de sadece Girit valiliğini elde edebildi. Behram Ağa vasıtasıyla ilgili tebligat yapıldığında (1830 yazı) Kavalalı: "Ben devlete bu kadar hizmet ettim bilinmedi, Osmanlı donanması ile İngiltere donanması bi'l-ittifâk üzerime sevk olunmuş erâcîfi râyğândır, artık düvel ve akrân yanında itibarım kalmadı, bu hâl ile bundan sonra nice hizmet edebilirim" şeklinde serzenişte bulundu. Bu sözlerin arz edilmesi üzerine II. Mahmud: "Osmanlı donanması tabiri gayet gücüme gitti. Pertev Efendi Mısır'a gönderilsin" şeklinde tepkisini dile getirdi.⁴¹ Zira Kavalalı "Osmanlı donanması" tabiriyle, zımnen Mısır'ın müstakil bir devlet olduğunu ifade etmiş oluyordu. Ancak şartlar gereği rest çekemeyen padişah, Pertev Efendi ile gönderdiği hatt-ı hümayunda; "Osmanlı donanması" ifadesine atıfla, bunu "*ta'birât-ı acîbe*" ve "*erâcîf*" olarak niteleyerek, "*üm-mîliğinden*" veya "*kâtibin sui-hatâsı*"ndan kaynaklandığına inandığı bu tür

burayı almaya hazır olduğunu ifade etmişti. Kavalalı'nın hususi doktoru ve müşavirlerinden Barthelemy Clot Bey'in ifadeleri de bu hususu teyit eder (Sebahattin Samur, *İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*, Kayseri 1995, s. 22; Marsot, *a.g.e.*, s. 199; Altundağ, *Mısır Meselesi*, s. 30-31). Kavalalı 1812'de İngiliz konsolos Missett'e de benzer sözler sarf etmişti (Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 51.) Bir başka müellif; Suriye'nin stratejik önemine ve tampon bölge özelliğine değindikten sonra Kavalalı'nın buraya ilgisinin 1821'lerde başladığını öne sürer (Holt, *a.g.e.*, s. 184).

³⁹ Suriye'nin Kavalalı idaresi açısından önemine dair ayrıntılı bilgi için bkz. M. Hanefi Kutluoğlu, "Mehmed Ali Paşa'nın Suriye Seferi Öncesi Bu Bölgeye Yönelik Politikası ve Seferin Geri Planını Oluşturan Unsurlar", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Münir Aktepe'ye Armağan-, XV (1995-97), 457-475.

⁴⁰ Mısır'a 1830 yazında gönderilen Pertev Efendi döndüğünde; Kavalalı'nın, Mısır altını darbının yasaklamasına çok içerlediğini ve göndereceği askerin Ruslarla baş edemeyeceklerini, dolayısıyla sadece mali katkıda bulunmayı tercih ettiğini söylediğini nakletmişti (Ali Fuat, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", s. 77-80).

⁴¹ Lütfi, *Tarih*, III, 28.

yakışksız tabirlerin kullanılmaması konusunda Kavalalı'yı ikaz etmekle yetindi.⁴²

Kavalalı'nın, bağımsızlık emellerini bu ve benzeri çıkışlarla izhar etmesi II. Mahmud'u tedirgin ettiğinden, sabık sadrazam Selim Mehmed Paşa'yı Şam valiliğine atayarak bölgeye asker yığma kararı aldı. Plana göre; yeterli yığınak yapıldıktan sonra ansızın hücum edilecek ve Kavalalı iktidarı devrilecekti. Ancak Kavalalı, Babıâli'deki casusları⁴³ vasıtasıyla bu planı öğrenerek gerekli önlemleri aldı. Bu esnada merkezî hükümetin vergi politikalarının bölgede yarattığı umumi rahatsızlıktan da yararlanan Mehmed Ali Paşa, ahaliyi kışkırtarak Şam Vakası olarak adlandırılan isyan sonucunda, Selim Mehmed Paşa'nın yakılarak katledilmesini sağladı (29 Ekim 1831).⁴⁴

Bu dönemde Avrupalı devletlerin 1830 ihtilalleriyle meşgul olduklarını gören Kavalalı, Suriye konusundaki emellerini gerçekleştirmek için bir borç meselesini bahane ederek Kasım 1831'de Akka Muhafızı Abdul-

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan II. Mahmut'un Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya Göndermiş Olduğu Beyaz Üzerine Hatt-ı Hümayunı", *Belleten*, XXV/98 (1961), 249-252. Kroniklerde sureti yer almayan bu hatt-ı hümayunun ilginç kısımları şöyledir: "...belki bu âna kadar nice şeylerde taraf-ı hümâyûnumdan af ve iğmâz ile mu'amele olunduğu dahî inkâr olunamamakla, insâfı olan şükürünü bilmek iktizâ eder. Hâl böyle iken biraz eyyâmdır bilakis tarafından etvâr-ı garibe müşâhadesi beni müte'acceb etmektedir. Ez-cümle bu esnâda Mısır'dan avdet eden kapıkethüdânın ademîsi Behrâm nâm kimesneye hitâben yazıp vermiş olduğun varakada münderic ta'birât-ı acibe doğrusu be-gâyet istiğrâb ve infi'âlîme bâ'is oldu. Subhânallah öteden berü iddia eylediğin sadâkat ve 'ubûdiyyete nasıl yakışır ve kangı bende velîni'metine karşı böyle lisân kullanır bilemem. Bu kâgıdın üss-ı esâsı mahzâ erâcif üzerine olduğu aşikâr olup, farz-ı muhal olarak sıhhat emâresi ihsâs-kerden olduğu halde bile yine birden bire böyle sözlerle cesaret sana yakışmaz idi, hele şu şeyler gayet gücüme gittiğinden eğer senin ümmîliğine ve yazan kâtibin sui-hatâsına hamletmesem hakkında tağyîr-i teveccüh-ı şâhâne ve tehyîc-i gazab-ı padişâhâneme bâ'is olması vâridir..."

⁴³ BOA, HAT, 357/20004. Bu hususun bizzat padişah tarafından dile getirilmesi ve idarecilerin uyarılması dikkat çekicidir. Bir başka belgeden, Kavalalı'nın meşveret meclislerinde müzakere edilen konulardan haberdar olduğunu çevresindekilere iftiharla ifade ettiğini öğreniyoruz (HAT, 1218/47696). Ayrıca bkz. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), Evrak (E.) 5026/272.

⁴⁴ Mustafa Bıyıklı, "Şam Vakası (1831) ve Sonuçları", *Türkler*, ed. H. C. Güzel vd., Ankara 2002, XII, 730-740; Ali Fuat, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", s. 66; *Netâyicü'l-Vukû'ât*, IV, 88; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1962, V, 2929.

lah Paşa üzerine yürüdü. Bu sefer sonunda; Kudüs, Nablus, Yafa, Gazze ve Akka civarı işgal edildi. 1832 başlarında Lübnan Emiri Beşir Şihâb'ın İbrahim Paşa kuvvetlerine iltihakıyla, Şam ve Halep müstesna bütün bölge Kavalalı'nın nüfuzu altına girdi.⁴⁵ Bu olumsuz gelişmeler karşısında etkin müdahaleden mahrum olan merkez, Mart 1832'de onu ve oğlunu mevcut görevlerinden azlederek, asi/fermanlı ilan etti.⁴⁶ Ardından kendisini devirme misyonuyla Arabistan seraskeri tayin edilen Mehmed Paşa'dan başka, Edirne Valisi Ağa Hüseyin Paşa Nisan 1832'de Mısır kuvvetlerinin üzerine sevk edildi.⁴⁷

Sonraki siyasi ve askeri gelişmeler de merkez açısından hiç iç açıcı değildi. Haziran 1832'de Suriye civarına mutlak manada hâkim İbrahim Paşa, önündeki son engel olan Ağa Hüseyin Paşa ordusunu da Belen'de mağlup etti (Temmuz 1832). Bu suretle Mısır kuvvetlerine Anadolu hatta İstanbul kapıları açılmış oldu. Zaferin ardından Mehmed Ali Paşa Suriye'nin verilmesi karşılığında geri çekilebileceğini bildirdiyse de üzerine yeni bir ordu sevk edildi.⁴⁸ Buna karşın Anadolu'da ilerleyişini sürdüren İbrahim Paşa ise idarecileri ve halkı kazanmak amacıyla yoğun bir propagandaya girişti.⁴⁹ Eşzamanlı olarak, hac farızası veya sair sebeple Mısır'a

⁴⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Asad J. Rustum, *The Royal Archives of Egypt and the Origin of the Egyptian Expedition to Syria 1831-1841*, Beyrut 1936; Sebahattin Samur, *İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*, Kayseri 1995.

⁴⁶ BOA, HAT, 357/20344; Râgıb Râif-Raûf Ahmed, *Mısır Meselesi*, s. 10; Ali Fuad, *a.g.m.*, s. 67.

⁴⁷ Lütü, *Tarih*, IV, 19-20.

⁴⁸ Lütü, *Tarih*, IV, 22-23; *Mufassal*, V, 2939. Beylan (Belen) mağlubiyetinden sonra Babiâli İngiltere'den yardım temin etmek üzere Nâmık Paşa'yı 1832'de Londra'ya gönderdi. Nâmık Paşa'nın misyonu 15 parçalık bir donanma gönderilmesini, bu mümkün olmazsa İngiliz subay, topçu ve deniz erlerinin yollanmasını sağlamaktı. Ancak Belçika ile Portekiz sorunları ve parlamento seçimleri nedeniyle İngiltere'deki gündemin farklı olması, yardım talebinin küçük jestlerle geçirilmesine neden oldu (Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 85-87; Şinasi Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Nâmık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa ile Mısır'a Gönderilmesi", *Belleten*, VI/23-24 (1942), 229-251; Altundağ, *Mısır Meselesi*, s. 87-94; Cemal Tukin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, s. 138-139; Râgıb Râif-Raûf Ahmed, *Mısır Meselesi*, s. 11).

⁴⁹ Lütü, *Tarih*, IV, 41-42. Söz konusu propagandaya karşısında Babiâli, Mısır ordusuna yardım veya İbrahim Paşa'ya tabiiyet arz edenlerin bundan vazgeçtikleri takdirde affedileceklerini ilan etti (Lütü, *Tarih*, IV, 39). Bundan başka, Kavalalı'nın Rumeli

uğrayanlara propaganda yaptırmaktan geri durmayan Kavalalı,⁵⁰ döndüklerinde mahalli isyanlar çıkarabilecek şahısları hizmetine almakta tereddüt göstermedi. Bu cümleden olarak; Mısır kuvvetleriyle savaş sürerken Kastamonu civarında Tahmişçiöğlü,⁵¹ Yozgat civarında ise Pehlivanlı Hâlid Bey'in isyan etmesi merkezi daha da sıkıntıya soktu.⁵² Serdâr-ı ekrem Reşid Mehmed Paşa komutasında üzerine yeni bir ordu sevk edildiğini haber alan İbrahim Paşa ise Adana'dan mukavemetsiz geçerek Konya'ya ulaştı. Aralık 1832'de yapılan meydan muharebesinde merkez kuvvetleri yine hezimete uğradı ve sadrazam esir düştü.⁵³ Bu mağlubiyetin ardından mütegalibe, ayan ve eşraftan bir kısmı hizmet yarışına girerken, İbrahim Paşa'nın Sultan'a nazire yaparcasına bölgeye yöneticiler ataması, merkezin taşradaki hâkimiyetini ortadan kaldıran oldukça tehlikeli gelişmelere yol açtı.⁵⁴

Konya Savaşı'nda yaşanan hezimet aslında merkezin iflas ettiği noktaydı. Zira İbrahim Paşa, zaferin ardından babasına gönderdiği mektupta; Halep kadısından II. Mahmud'un hal'ine dair bir fetva alınıp esir sadrazamla birlikte İstanbul'a ilerlemenin ve tahta Abdülmecid Efendi'yi çıkarmanın hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından şart olduğunu ifade

ahalisini yanına çekmesini önlemek amacıyla, onun ne denli bozguncu bir adam olduğu konusunda yoğun propaganda yapılması talimatı gönderildi (BOA, HAT, nr. 357/20004). Benzer şekilde Arapça beyannamelerle Kavalalı'nın asi bir vali olduğunun Arap dünyasına duyurulması kararlaştırıldı (BOA, HAT, 368/20344).

⁵⁰ *Netâyicü'l-Vukû'ât*, IV, 87, 95.

⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kastamonu'da Tahmişçiöğlü Vak'ası", *Tarih Semineri Dergisi*, I/2 (1937), 139-152.

⁵² Mücteba İlgürel, "Pehlivanlı Aşireti Beyi Halid'in İsyanı", *İÜ. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, XXIII (Mart 1969), 13-22. Yolsuzluk nedeniyle tutuklanan ancak Hicaz'a firar etmeyi başaran Halid Bey, İbrahim Paşa'nın Şam'ı istilası esnasında kendisiyle görüşerek hizmetini arz etmiş, ardından Çankırı ve Bozok mütesellimi unvanıyla memleketine dönerek isyan bayrağını açmıştı.

⁵³ Lütfi, *Tarih*, IV, 23-24; Iorga, *a.g.e.*, V, 360 vd; Holt, *a.g.e.*, 185-186.

⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa Kuvvetleri Tarafından Saruhan, Aydın ve İzmir'in İşgaline Dair Vesikalar", *Belleten*, XLVII/185 (Ocak 1983), 1-29; a. mlf, "Kastamonu'da Tahmişçiöğlü Vakası", 147-148; Kâmil Paşa, *Târih-i Siyâsi-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1327, III, 141; İlgürel, "Pehlivanlı Aşireti Beyi Halid'in İsyanı", s. 18-20; Ali Fuad, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", s. 102. Kayseri de İbrahim Paşa'ya tabiiyetini arz eden yerlerdendi (Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 78-79).

etti.⁵⁵ Anadolu'daki valilerin umumi bir meşveret için İstanbul'a davet edilmesi⁵⁶ ise Sened-i İttifak (1808) öncesi şartları hatırlatması bakımından önemlidir. Öte yandan İbrahim Paşa'nın, babasına gönderdiği 28 Aralık tarihli bir diğer mektupta;⁵⁷ esir aldığı sabık sadrazam Reşid Mehmed Paşa ile birlikte İstanbul'a yürümek ve II. Mahmud'u hal' etmek istediğini tekrarlaması ciddi bir endişe yarattı.⁵⁸ Askerleri tarafından "Napolyon" olarak adlandırılmaya başlayan İbrahim Paşa'nın,⁵⁹ 2 Şubat 1833'te Kütahya'ya varması ve zahire sıkıntısı gerekçesiyle kışı Bursa'da

⁵⁵ Marsot, *a.g.e.*, s. 224-225; Sinoué, *Son Firavun*, s. 305.

⁵⁶ Ali Fuat, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", s. 67, 85. Bu konuda farklı bir yaklaşım için bkz. Tükin, *a.g.e.*, s. 158n.

⁵⁷ Mektubun tercümesi şöyledir: "Mehmed Reşid Paşa yanımda olduğu halde İstanbul'a gidebilir ve Sultan'ı kolayca hal' edebilirim. Fakat gerekli şartları hazırlamak için her şeyden önce buna müsaade edip etmeyeceğinizi bilmem lazım. Meselemiz ancak İstanbul'da halledilebilir. Emelimize ulaşmamız için İstanbul'a yürümemiz şarttır. Bunun, bizi amaçlarımıza ulaştırıp ulaştırmayacağı hususunda onayınızı almak isteğimi tekrarlıyorum...Konya'da kalıp ilerlememek abestir. Konya İstanbul ricalinden çok uzaktadır ve biz İstanbul'a girmeden barışa yanaşmazlar. Ruslara karşı da aynı şekilde hareket ettiler ve Çekmece'ye varmadan barışa razı olmadılar. Bu sebeple hiç olmazsa Bursa'ya doğru ilerlememiz ve Marmara sahilindeki şehirleri istila etmemiz lazımdır. Bu şehirleri aynı zamanda deniz kuvvetlerimizin lojistik merkezleri yapabiliriz. Biz bu esnada buralardan Sultan'ın azli hususunda haberler yayarız, onu hal' etmeyi başaramasak bile hiç olmazsa emellerimizi gerçekleştirecek bir barış anlaşması imzalayabiliriz. Sizden aldığım son iki emir olmasaydı ben şu an İstanbul kapılarında olacaktım. Kendime soruyorum, sizden gelen emirlerin sâikleri nelerdir, gönderdiğiniz bu haberler Avrupa korkusundan mıdır yoksa başka bir sebepten mi kaynaklanıyor bilmiyorum, fırsat kaçmadan bu konuda beni aydınlatmanızı rica ediyor ve kesin emrinizi bekliyorum" (Abdurrahman Zekî, "Hamletü'ş-Şâmi'l-Ülâ ve's-Sâniye", *Zikrâ el-Batalü'l-Fâtih İbrâhim Bâşâ, 1848-1948*, Kahire 1948, s. 355-356.). İbrahim Paşa'nın vefatının yüzüncü yılı hatırasına 1948'de neşredilen ve bir dizi makaleden oluşan bu esere dikkatimi çeken Prof. Dr. Zekeriya Kurşun ile metnin tercümesini lütfeden Dr. Cengiz Tomar'a teşekkürlerimi sunarım. Bu mektubun özeti için bkz. Marsot, *a.g.e.*, s. 225-226; Sinoué, *a.g.e.*, s. 313-314. İbrahim Paşa'nın bağımsızlık bahsini vurguladığı benzer mealde diğer mektuplar için bkz. Abdurrahman Zekî, *a.g.m.*, s. 357-360. Onun bağımsızlık konusundaki ısrarı için ise bkz. Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 33, 92. II. Mahmud'un tahttan indirileceğine dair söylentiler için ise bkz. Holt, *a.g.e.*, s. 185.

⁵⁸ Şubat 1833 başında İbrahim Paşa babasına gönderdiği başka bir mektupta; İstanbul'a giderek II. Mahmud'u tahttan indirmek istediğini Adana, Antalya civarı ile Akdeniz'de önemli bir üs olan Kıbrıs'a mutlak surette el koymaları ve derhal bağımsızlıklarını ilan etmeleri gerektiğini ifade etmişti (Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 92).

⁵⁹ Charles Webster, *The Foreign Policy of Palmerston 1830-1841*, London 1951, I, 286.

geçirmek istediğini Babiâli'ye bildirmesi, söz konusu endişeyi zirveye çıkardı.⁶⁰ Bu nedenle Çanakkale Boğazı'nın da işgale kalkışılabilceği düşünülerek, gizlice müdafaa tedbirleri alındı.⁶¹ Meydana gelen panik havasını fark eden İbrahim Paşa, bunu dağıtmak amacıyla bir taht değişikliği için değil, bilakis hilafet makamı ile pederi arasındaki bağları güçlendirmek için payitahta gitmek istediği yönünde propaganda yapmaya başladı.⁶² Öte yandan Kavalalı da bu esnada müzakerelerde bulunmak üzere Mısır'a gönderilen Halil Rifat Paşa'ya, istekleri karşılanmadığı takdirde ordunun bir sonraki hedefinin İstanbul olacağını ifade etmişti.⁶³

Mısır güçlerine payitaht yolunun açılması ve İbrahim Paşa'nın bağımsızlık söylemleri⁶⁴ II. Mahmud'un endişelerini zirveye taşıdı. İbrahim

⁶⁰ İbrahim Paşa'nın Bursa'ya ilerlemesinde bir kasıt aranmaması gerektiği yönündeki ifadelerini esir sadrazam Reşid Mehmed Paşa merkeze nakletmişti (BOA, HAT, 354/19894). Buna mukabil Babiâli tarafından, Bursa'ya ilerlediği takdirde savaşla karşılık verileceği kendisine ve babası Kavalalı'ya bildirildi (BOA, HAT, 346/19723). Lütfi Efendi, doğacak endişeyi gidermek için İbrahim Paşa'nın: "Bu tarafta zahire killeti takribi Bursa'ya geleceğim ne mânî, iki asker bir olsun cümlemiz bir padişah bendesiyiz" şeklindeki ifadelerin yer aldığı bir mektup gönderdiğini, Vakanüvis Esad Efendi'den nakleder (Lütfi, *Tarih*, IV, 29). Bu esnada İbrahim Paşa İstanbul'daki Fransa müsteşarı Baron de Varenne'e, sadece zahire sıkıntısını aşmak ve ordunun sair ihtiyaçlarını karşılamak için Bursa'ya gitmek istediğini bildirmişti (Sinoué, *a.g.e.*, s. 317). Sonuçta siyasi konjonktürün müsaade etmemesi nedeniyle Kavalalı, oğlu İbrahim Paşa'ya Kütahya'da kalması yönünde talimat gönderdi (BOA, HAT, 348/19765). Konunun tafsilatına dair ayrıca bkz. BOA, HAT, 353/19862; 362/20136-B; 392/20791; 1254/48545-Ç).

⁶¹ BOA, HAT, 362/20136.

⁶² Suad Muhtar, "Sultan Mahmud, Mehmed Ali Paşa, Nikola", *İstişâre*, XXVI (12 Mart 1324), 14; Marsot, *a.g.e.*, s. 225.

⁶³ Halil Rifat Paşa merkeze gönderdiği tahriratta bu hususu şöyle dile getiriyor: "Mehmed Ali Paşa maslahatın başka türlü bitmeyeceğini ve asâkir-i Mısıriyye Bursa tarafına yürüyüp maslahata bir suret verilmez ise Dersaadet'e kadar gideceklerini beyân ve irâd etmekle..." (Ali Fuat, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", s. 93).

⁶⁴ İbrahim Paşa'nın bağımsızlık konusundaki ısrarlı tavrına karşın Kavalalı'nın bu dönemde gerçekten İstanbul'u işgal etmek isteyip istemediği, nihai maksadının bağımsız bir Mısır devleti kurmak mı yoksa hanedanını güvence altına almak mı olduğu henüz etraflıca ele alınıp vuzuha kavuşturulmuş bir mevzu değildir. Bu konuya iyi bir eleştirel başlangıç için bkz. Khaled Fahmy, *All the Pasha's men: Mehmed Ali, his army and the making of modern Egypt*, Cambridge 1997, s. 12-18, 22-29, 61-75, 304-318. Ancak bu kıymetli çalışmada; "mini bir imparatorluk" kurduğu vurgulanan, (s. 73, 300) hukuken bir Osmanlı paşası olan, Türkçe konuşan, üst düzey idari ve askeri

Paşa'nın bir başka mektubunda "Bizim için Konya'dan İstanbul'a yürümek su içmek kadar kolaydır" şeklindeki ifadesi⁶⁵ bu endişenin nedenini izaha kâfidir. Fransa'nın alenen Kavalalı'yı desteklemesi ve İngiltere'nin klasik oyalama politikası,⁶⁶ padişahı sürpriz bir biçimde Rusya'dan askeri yardım talebine sevk etti. Doğal olarak bu gelişme, Mısır Meselesi'nin uluslararası siyasi gündemin zirvesine yerleşmesine neden oldu.

Babıâli'nin müracaatıyla Rus donanması Büyükdere açıklarına demirleyince (Şubat 1833) endişeleri had safhaya çıkan İngiltere ve Fransa, donanmalarına Çanakkale açıklarına hareket talimatı verirken, Kavalalı'ya derhâl Anadolu'dan çekilmesi yönünde baskı yapmaya başladılar.⁶⁷ Merkezin Mısır'a heyetler göndermek suretiyle uzlaşma çabalarına⁶⁸ rağmen Kavalalı, Suriye'nin yanında Adana vilayeti verildiği takdirde çekilebileceğini, aksi hâlde ordusunun Üsküdar'a kadar ilerlemesinin işten bile olmadığını,⁶⁹ başta İşkodralı Mustafa Paşa⁷⁰ olmak üzere Rumeli'deki bazı

kadrolara Türk kökenlileri atayan ve bu tavrı nedeniyle yer yer de tenkit edilen Kavalalı ve Mısır meselesi ile ilgili Osmanlı belgelerinin kullanılmamış olmasından kaynaklanan tespit ve teşhis eksiklikleri olduğu kanısındayız. Bu bağlamda modern Arap tarih yazıcılığında Kavalalı'nın "Modern Mısır'ın kurucusu", "Arap milliyetçiliğinin babası" şeklinde takdimi, ayakları yere basmayan, gerçekçi olmaktan uzak anakronik Oryantalist bakış açısı ya da Baasçı zihniyetin kendisine bir başlangıç noktası tespit etme çabasının tezahürleri olarak değerlendirilmelidir. Bu hususta Kavalalı hanedanından illa bir ismi öne çıkarmak gerekiyorsa kanaatimizce bu, Mehmed Ali Paşa'dan çok oğlu İbrahim Paşa olmalıdır.

⁶⁵ Marsot, *a.g.e.*, s. 229.

⁶⁶ Namık Paşa'nın temasları hakkında bkz. Kutluoğlu, *The Egyptian Question*, s. 85-87.

⁶⁷ Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 93 vd; Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 159 vd; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1970, 59-61; Suat Muhtar, "Sultan Mahmud, Mehmed Ali Paşa, Nikola", s. 16-17.

⁶⁸ Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 89-97; Lütfi, *Tarih*, IV, 26-30; Ali Fuat, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", s. 85-110; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1991, s. 53-63; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Amedçi Mustafa Reşid Bey'in Kütahya'da Bulunan Mısır Kuvvetleri Kumandanı İbrahim Paşa'ya Mektubu", *Belleten*, IV/23-24 (Temmuz-Ekim 1942), 263-267.

⁶⁹ Bu konu Londra Elçisi Mustafa Reşid Paşa ile İngiltere işleri bakanının mülakatında da gündeme gelmişti (BOA, HAT, 364/20164-A).

⁷⁰ BOA, HAT, 434/22003-C. Belgede İşkodra Valisi Mustafa Paşa, Kavalalı'nın kendisini nasıl isyana teşvik ettiğini bizzat anlatmaktadır. Öte yandan, beklendiği kadar büyük bir isyan çıkaramadığı için Kavalalı'nın İşkodralı Mustafa Paşa'ya vaat ettiği 5000 keseyi göndermekten vazgeçtiği görülmektedir (BOA, HAT, 434/22007-A). Ayrıca bkz. Lütfi, *Tarih*, III, 180; Kamil Paşa, *a.g.e.*, III, 122; Mustafa L. Bilge, "Mustafa

idarecileri, Arnavutları ve Boşnakları⁷¹ ayaklandırmaya muktedir olduğunu beyan etmek suretiyle rest çekti.⁷²

Bu tür tehditlerle yetinmeyen Kavalalı, elini güçlendirmek için Anadolu'da yer yer isyanlar çıkarttığından, II. Mahmud Rus donanmasının ardından kara kuvvetlerini de İstanbul'a davet ederek Beykoz'a konuşlanmalarına müsaade etti (Nisan 1833). İbrahim Paşa bunu haber aldığı anda tepkisini şu şekilde dile getirdi: "Kütahya'dan ben kalkar giderim durmam, lakin Rusların Dersaadet'e asker ve donanma irsali dostluk olmayıp... Boğazları şimdiden tutup maslahatını görecekler"⁷³ Babıâli ise Mısır ordusu Kütahya'dan geri dönmedikçe Rus kuvvetlerinin İstanbul'dan çıkmayacağı yönünde karar alarak tavizsiz tavrını sürdürdü.⁷⁴ Rusya'nın bir oldubittiyle Osmanlı idaresine el koyma ihtimalinin belirmesi, İngiltere ve Fransa'nın Kavalalı üzerindeki baskılarını arttırmalarına neden oldu. Durumu kritik gören Babıâli, bir ara Kütahya'ya Rus askeri sevk edilmesini gündemine aldıysa da Fransa'nın Mısır ordusunu desteklemek için asker gönderme ihtimali ve böylece sorunun daha da büyüyeceği endişesiyle bundan vazgeçti.⁷⁵

Mısır ordusunun payitahtı hatta saltanatı fiilen tehdit ettiği bu dönemde, yoğun müzakerelerin ardından Kavalalı ve oğluna bir takım yeni tavizler verilerek Kütahya'da bir mutabakata varıldı (5 Mayıs 1833).⁷⁶ Öte

Paşa, Buşatlı" *TDVİA*, XXXI, 344-345. Kavalalı'ya destek verecek gruplara karşı alınması gereken önlemlere dair ise bkz. BOA, HAT, 364/20162-A.

⁷¹ BOA, HAT, 495/24281-A, H, İ; 513/25119; 25119-B. Belgelerde; yirmi yıldan fazla Kavalalı'ya hizmet eden Hacı Nuh isimli şahsın Belgrad'a gelerek aldığı talimat gereği Boşnakları tahrik etmeye çalıştığı belirlenmesi, tutuklanması, cezalandırılması ve nihayet daha sonra affı ile ilgili hususlar yer almaktadır.

⁷² Ali Fuad, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", s. 96-93; Altundağ, *a.g.e.*, s. 125; Tukin, *a.g.e.*, s. 170-171; *Mufassal*, V, 2932.

⁷³ BOA, HAT, 357/20020-A ve B.

⁷⁴ BOA, HAT, 366/20234.

⁷⁵ BOA, HAT, 369/20346.

⁷⁶ Genelde Kütahya Anlaşması olarak anılan bu mutabakat, ortada teati edilen siyasi-diplomatik bir vesika bulunmadığından, anlaşmadan ziyade padişahın fermanı ile Mısır valisinin bazı taleplerinin kabulü ve teminat altına alınmasından başka bir şey değildi [M. Hanefi Kutluoğlu, "1833 Kütahya Anlaşması'nın Yeni Bir Değerlendirmesi", *Osmanlı Araştırmaları*, XVII (1997), 265-287]. Bu mutabakatla Kavalalı'ya Mısır ve Girit valiliklerinden başka Şam valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ek olarak Adana muhassıllığı verildi (Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 103-104).

yandan Anadolu'da sükûnet ortamını iade etmek amacıyla umumi af ilânının⁷⁷ ardından İbrahim Paşa'nın çekilmesiyle Mısır Meselesi'nin birinci faslı kapanmış oldu.

Kütahya Mutabakatı, taraflar açısından tatminkâr olmaktan hayli uzaktı. Kavalalı cephesinde, hukuki teminatlara dönüştürülemeyen ihsan kabilinden kazanımlar yetersiz görülürken, merkez açısından bu mutabakat Anadolu'nun ikinci kez işgalini engelleyecek fiili bir teminat olarak değerlendirilmedi. Bu belirsizlik ve endişe hâli, Babıâli'nin Rusya ile Hünkâr İskelesi Anlaşması'nı imzalamasına yol açtı (8 Temmuz 1833).⁷⁸ Bu anlaşmanın Rusya'yı sair devletlere nazaran Boğazlar üzerinde avantajlı konuma getirmesi⁷⁹ yeni bir diplomatik kriz ve bloklaşma yarattı.⁸⁰ Rusya'nın liderliğinde oluşturulan üçlü bloğun Münchengrätz Anlaşması'yla (18 Eylül 1833) merkez-Mısır mücadelesinde Osmanlı hanedanının hükümranlık hakkının korunacağını ve tasfiyesine asla izin verilmeyeceğini teminat altına alması,⁸¹ İstanbul'un işgali ve padişahın hal'i ihtimalinin bu dönemde bir tehdit unsuru olarak algılandığını göstermesi bakımından kayda değerdir.

Münchengrätz Anlaşması'yla karşılarında üçlü bir blok bulan Fransa ve İngiltere, statükoyu iade etmek amacıyla Kavalalı'yı ablukaya alınca Mısır tehdidi muvakkaten kontrol altına alınmış oldu. Ancak bu durum, Babıâli açısından mutlak manada rahatlama getirmedi. Zira Rusya ile yapılan stratejik-askeri işbirliği, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahalesinin meşruiyet kaynağı hâline getirildi. Öte

⁷⁷ Lütfi, *Tarih*, IV, 39. Bunun hayli yararlı olacağı, zira İbrahim Paşa'ya tabiiyet arz eden idareciler ve ahalinin bir kısmının Anadolu'dan ayrıldığı takdirde beraber gitmek istediklerini, kendisiyle müzakerelerde bulunan Amedçi Mustafa Reşid Bey (Paşa) merkeze bildirmişti (Ali Fuat, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", s. 102).

⁷⁸ Kemal Beydilli, "Hünkâr İskelesi Antlaşması" *TDVİA*, XVIII, 488-490; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953, I, 293-299.

⁷⁹ Bu gizli maddeyle; Rusya'nın savaş halinde bulunduğu devletlere ait gemilere gerektiğinde Çanakkale Boğazı'nın kapatılması ve Rus gemilerinin Akdeniz'e inmesine müsaade edilmesi karara bağlanmıştı (Erim, *a.g.e.*, s. 297-299; *Mufassal*, V, 2933-34).

⁸⁰ Rusya, Fransa ve İngiltere'nin yoğun baskısına maruz kalınca, bu ikili bloğa karşı Avusturya ve Prusya ile imzaladığı Münchengrätz Anlaşması'yla üçlü bir blok oluşturdu (18 Eylül 1833, *Mufassal*, V, 2933-2934).

⁸¹ Fahir Armaoğlu, *XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara 1997, s. 209-210.

yandan oynak siyasi dengeler ve Rusya'nın Boğazlar konusundaki tarihi emelleri, İngiltere'ye rest çekmeye imkân vermiyordu. Bu şartlar altında Babıâli, sağlanan sükûnet ortamının devamına ve Kavalalı ile iyi geçinme politikalarına ağırlık vermeye çalıştı.

Babıâli'nin tansiyonu düşürme çabalarına karşın Kavalalı, bu dönemde artık müstakil bir hükümdar gibiydi. Mesela diplomatik manevra alanını genişletmek amacıyla, İngiltere'nin Fırat nehrinde vapur işletmek için ruhsat talebini merkezin müsaadesini alma ihtiyacı dahi hissetmeden onaylamaktan çekinmedi.⁸² Ayrıca merkeze göndermesi gereken vergi miktarında, 1834 yılından itibaren kısıntıya gitmesiyle ilişkiler daha da bozuldu. Aynı yıl içinde Lübnan ve ardından Suriye'de Kavalalı idaresine karşı ayaklanan halkın Babıâli tarafından desteklenmesi ve sınıra askeri yardım yapılması, ilişkileri yeniden kopma noktasına getirdi.⁸³

Babıâli açısından kabul edilemez bir diğer gelişme, Eylül 1834'te Kavalalı'nın bağımsızlık ilanında kararlı olduğunu Avrupalı devletlerin temsilcilerine resmen ifade etmesiydi.⁸⁴ Suriye, Lübnan ve Haremeyn'in Kavalalı tarafından işgal edileceği ve bu suretle hilafetin asırlar sonra yeniden Mısır'a intikal edeceği yönündeki bir takım şayialar, merkezin rahatsızlığını arttıran bir diğer unsurdu.⁸⁵ Kavalalı'nın Mısır ve hâkimiyeti altındaki diğer bölgelerin idaresinin veraset usulüyle kendisinden sonra oğluna devredilmesini istemesi, diğer bir deyişle merkez tarafından Kavalalı hanedanının tescilini talep etmesi, bu yöndeki endişeleri arttıran önemli bir diğer gelişmeydi.⁸⁶

Stratejik planlarını peyderpey tatbikat sahasına koyan ve yukarıda işaret edildiği üzere kısmen de bunları gerçekleştiren Kavalalı, ikinci

⁸² Fahrettin Tızlak, "İngiltere'nin Fırat Nehrinde Vapur İşletme Girişimi Hakkında Yeni Bilgiler (1834-1836)", *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI (1991), s. 293-301; İlhan Ekinci, *Fırat ve Dicle'de Osmanlı-İngiliz Rekabeti (Hamidiye Vapur İdaresi)*, Ankara 2007, s. 23-33; Râgıb Râif-Raûf Ahmed, *Mısır Meselesi*, s. 12; Tukin, *a.g.e.*, s. 204; Khaled Fahmy, *a.g.e.*, s. 298-300.

⁸³ Samur, *İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*, s. 43-88; Şinasi Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de Hakimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı", *Belleten*, VIII/30 (1944), 231-243.

⁸⁴ Ayrıntılar için bkz. Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 115-120.

⁸⁵ Karal, *a.g.e.*, V, 140.

⁸⁶ Ahmed Refik, "1253 Senesinde Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile Bir Mülakat" *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 15/92 (Mayıs 1926), s. 146.

Anadolu harekâtını başlatmadan önce, hem Osmanlı hem de Avrupa kamuoyu ve siyasi çevrelerini ikna etmek amacıyla propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırdı. 1836 arifesinde bir yandan *Courrier de France* ve *Times* gibi önemli gazeteleri sübvans ederek Batı kamuoyuna yönelik propagandaya hız verirken,⁸⁷ diğer yandan reformlara tepkili muhafazakâr Osmanlı kamuoyuna yönelik aleyhte kampanyanın dozunu arttırdı. Kavalalı'nın, Sultan'ın müslüman bir memleketi "kâfir" Rusya'nın boyunduruğuna soktuğu iddiası ve yüz bin kişilik bir orduyla payitahtı kurtarmaya hazır olduğunu ilan etmesi, Doğu dünyasına yönelik propagandanın öne çıkarılan unsurlarındandı. Temel sloganlardan birinin bu olması sürpriz değildi, zira Mısır ordusuna İstanbul kapıları ardına dek açıldığında, Rusya fiilen askeri yardım göndermek suretiyle emellerine set çekmişti. Bu dönemde Kavalalı'nın propaganda faaliyetlerinin etkili olduğunu II. Mahmud'un şu ifadeleri ortaya koymaktadır: "Mehmed Ali habîsi bütün bütün Fransalıya bakarak bu derece isyanını artırmakta ise de ne çare bizim bir takım koyun akıllı halkımızı da gûna gûn dek u desîse ile ızlâl ve iğfâl etmektedir".⁸⁸

Psikolojik mücadele unsurlarının öne çıktığı bu dönemde merkez, yine dini-hamasi argümanların ağırlıkta olduğu daha düşük profilli karşı bir kampanya başlatırken,⁸⁹ ekonomik abluka tarzında; Mısır valisinin Anadolu'daki ticari faaliyetlerini yürüten Sarraf Mıgırdıç Mayıs 1835'te tutuklanarak sorgulandı ve Kavalalı'ya ait menkul-gayrimenkul tüm mallara hatta alacaklarına dahi el kondu.⁹⁰ Buna mukabil, Balkanlarda isyan çıkarma potansiyelini sürekli gündeme getiren Kavalalı, Tıfilboz ve Molla Bey örneğinde olduğu gibi, Tırhala ile Arnavutluk civarında palazlanan

⁸⁷ Râgıb Râif-Raûf Ahmed, *Mısır Meselesi*, s. 13.

⁸⁸ *Mısır Meselesi*, s. 13. Bu propaganda sadece halk değil, para ve hediyelerle elde edilen devlet adamları üzerinde de etkili olmuş, hatta II. Mahmud bu sebeple Silahdar Ali Ağa'yı bizzat tedip etmişti (*Netâyicü'l-Vukû'ât*, IV, 87-88).

⁸⁹ Kavalalı'nın ahaliye zulmettiği, bir avuç mutlu azınlığın halka rağmen iktidarı elinde tuttuğu, işgal ettiği yerlerde de durumun farklı olmadığı, İslâm dinine hürmetin tamamen ortadan kalktığı, gayrimüslimlere sığınan veya irtidat edenlere müdahale edilmediği ve "bu türlü sui tedbir ve dinsizliğinden ahalinin kendisini düşman gibi görüp helak olmasını temenni ettikleri" gibi dinî-hamâsî unsurlarla karşı propaganda yapıldı (BOA, HAT, 1047/43207-B).

⁹⁰ BOA, HAT, 356/19983; 356/19988.

mütegalibe zümresini, yüksek meblağlar karşılığında tahrik ederek merkeze gözdağı vermekten geri kalmadı.⁹¹

Bu dönemde Lord Palmerston'ın Mısır'ın "Devlet-i aliyye'den ayrılmasına İngiltere kat'a razı olamaz ve [Kavalalı] zannetmesin ki mukaddem Kütahya'ya varıp işini gördüğü gibi bu defa da yapabilsin"⁹² şeklindeki teminatına rağmen II. Mahmud, Anadolu'nun ikinci kez işgalini göze alamazdı. Üstelik tek bir devletle (Rusya) ittifak anlaşması imzalamak, diplomatik anlamda Babîâli'nin köşeye sıkışmasına ve ittifakın dışında kalan İngiltere ve Fransa'nın alenen devletin içişlerine karışmalarına neden olmuştu. Dolayısıyla ilkinde istediğini elde edemeyen Kavalalı ikinci Anadolu harekâtını başlatmadan önce, merkez bu tehdidi bertaraf etmek zorundaydı. Fransa ve İngiltere'nin somut hiçbir çözüm önerisi sunmamaları nedeniyle Beylikçi Sarım Efendi bir uzlaşma zemini yaratmak üzere Mısır'a gönderildi. Ancak müzakereler sonuç vermediği gibi Sarım Efendi Kavalalı tarafından: "Evlât sen sokakta oynarken ben bu yolları bilirim, şimdi sen de Mehmed Ali'yi aldatmak mı istersin" şeklinde tahkir edilmişti.⁹³ Osmanlı elçilerinin Avrupa siyasi mahfillerinde Mısır'la ilgili yoğun ancak ümitsiz girişimlerini sürdürdüğü bu dönemde,⁹⁴ Paris'te eğitim gören Kaymakam Reşid Mehmed Bey'in merkeze gönderdiği tezkire, bir anda gündemin değişmesine neden oldu.

⁹¹ BOA, HAT, 960/41185; 434/22007-A; 415/21500; 421/21719; 422/21732-A; 422/21732; Lütü, *Tarih*, IV, 32, 168. Birinci belge Kavalalı'nın bu tür ithamlara karşı neşrettiği beyannamenin suretidir. Mısır valisinin Arnavutluk'a propaganda amacıyla gönderdiği yazıların engellenmesi amacıyla tedbir alınmasına dair ayrıca bkz. HAT, 373/20401.

⁹² BOA, HAT, 831/37519-B.

⁹³ Ahmed Refik, "1253 Senesinde Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile Bir Mülakat", s. 136. Müellif bu sözleri Sarım Efendi'nin dönüşünde verdiği takririn suretinden nakletmiştir. Ahmed Refik makalenin başlığında, bu görüşmenin 1253'te gerçekleştiğini belirtmekle yanılığa düşmüştür. Suretini neşrettiği mufassal takrirden tarih bulunmamakla birlikte, belgede yer alan ifadelerden bu görüşmenin 1252 senesi Ramazan sonları ve Şevval başlarında (Aralık 1836-Ocak 1837) gerçekleştiği ve 15 L 1252/23 Ocak 1837'de Sarım Efendi'nin Mısır'dan ayrıldığı anlaşılmaktadır (s. 138-139, 150). Lütü Efendi de Sarım Bey'in Mısır temaslarını 1252 senesi olayları içinde verir (Lütü, *Tarih*, V, 49-50).

⁹⁴ Bu dönemde Bâbîâli'nin İngiltere ve Fransa nezdindeki girişimleri ve yaşanan çaresizliğe dair bkz. Kutluoğlu, *a.g.e.*, s. 121-123.

Asâkir-i Mansûre kaymakamlarından Reşid Mehmed Bey⁹⁵ Ocak 1832'de tahsil için Paris'e gönderilmişti.⁹⁶ Burada tahsilini sürdüren Kaymakam Reşid Bey, 1836 sonlarında Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa'ya gönderdiği tezkirede bazı gizli hususları (ifâde-i mahremâne) dile getirmişti. Reşid Bey'in tezkiresi elimizde olmamakla birlikte konuyla ilgili diğer belgelerden, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya suikast yapmaya ve bu uğurda canını feda etmeye hazır olduğunu beyan ettiği anlaşılmaktadır. Reşid Bey'den gelen tahrirat sadrazam tarafından padişaha arz edildi. Sadır olan irâdeye mabeynden düşülen kayıttan; padişahın, suikast hakkında bilgisi bulunmayan Hariciye Nazırı ve Londra Elçisi Mustafa Reşid Bey (Paşa)'in haberdar edilip edilmemesi hususunu, sadrazamın takdirine bıraktığı görülmektedir.⁹⁷

Kaymakam Reşid Bey'in tezkiresinde dile getirdiği hususlar, kısa süre önce seraskerlikten azledilerek Meclîs-i Vâlâ reisliğine atanmış olan Hüsrev Mehmed Paşa'ya bildirilerek kendisine bir mektup yazması istendi. Bunun sebebi, Kaymakam Reşid Bey'in Hüsrev Paşa'nın kölelerinden olmasıydı. Kölelik ve intisap müessesinin henüz önemini koruduğu bu dönemde, efendisinin ağzından yazılacak bir mektup, diğer devlet adamları tarafından yazılacak olanlardan çok daha etkili olacaktı. Söz konusu cevabi mektubun müsveddesini Mustafa Reşid Bey (Paşa) hazırladı. Bu durum, sadrazamın son derece gizli bu konudan, Hariciye Nazırı ve Londra Elçisi Mustafa Reşid Bey'i haberdar ettiğini, tercihini bu yönde kullandığını göstermektedir. Mektup müsveddesini Mustafa Reşid Bey'in hazırlaması da sürpriz değildi, zira diplomatik tecrübesi ve üstün meziyetleri⁹⁸ yanında, Mısır meselesinin çözümü konusunda bu dönemde en fazla uğraş veren simalardan biriydi.

⁹⁵ Gözlüklü Reşid Mehmed Bey (Paşa), Asâkir-i Mansure subaylarından ve Hüsrev Paşa'nın kölelerinden olup 1832'de Avrupa'ya tahsil için gönderildi. İstanbul'a döndüğünde miralay, sonra mirliya ve ardından Tophane feriki oldu. 1840'da Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri azası, 1847'de vezaretle Anadolu müşiri, 1851'de Tophane müşiri, aynı yıl Irak-Hicaz müşiri ve Bağdat valisi oldu. Ekim 1857'de de vefat etti (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1311, II, 393).

⁹⁶ Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*, Ankara 2004, s. 6.

⁹⁷ TSMA, E. 3464-1.

⁹⁸ Mustafa Reşid Paşa, diplomatik metinlerin kaleme alınması hususunda dönemin en şöhretli ismiydi. Henüz Serdar-ı ekrem Selim Paşa'nın mühürdarı iken kaleme aldığı

Mustafa Reşid Bey tarafından kaleme alınan mektup müsveddesi, padişahın onayı için mabeyne gönderildi. Mabeyn kaydında; mektup müsveddesi onaylandığı takdirde şifre (hurûf) ile yazılıp mühürlenmek üzere Hüsrev Paşa'ya gönderileceği, ardından da Nazır Mustafa Reşid Bey tarafından Paris Maslahatgüzarı Talat Efendi'ye⁹⁹ bir mektupla birlikte yollanmasının uygun olacağı ifade edilmişti. Bu kayıttan; merkezdeki birkaç devlet adamından başka, şifreli yazıları çözecek miftaha sahip olan ve halledilmiş metni Kaymakam Reşid Bey'e tebliğ edecek maslahatgüzar Talat Efendi'nin de bu gizli tertipten haberdar edilmesinin kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁰

Mustafa Reşid Bey tarafından Hüsrev Paşa'nın ağzından kaleme alınan ve Kaymakam Reşid Bey'e "Oğlum!" hitabıyla başlayan mektupta; gayret ve hamiyetinden ötürü Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın can düşmanı olduğunun anlaşıldığı, kendisine talimat verildiği takdirde Mısır'a gidip "herif" i katletmeye hazır olduğunu dile getirmiş olmasının sevinçle karşılandığı ifade edilmiştir. Mektupta yer alan ifadelerden; Kaymakam Reşid Bey'in tezkiresinden Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Bey haberdar edildikten sonra onunla Paris'te görüştüğü ve tezkiresinde ifade ettiği hususları şifahen de tasdik ettiği anlaşılıyor. Hüsrev Paşa işte bu hususa işaret ettikten sonra, Hariciye nazırının İstanbul'a döndükten sonra görüşmenin ayrıntılarını kendisine naklettiğini dile getiriyor. Hüsrev Paşa, kölesi Reşid Bey'i teşvik etmek amacıyla, onu hakiki evladı bildiğini, bugüne dek yetişmesi ve tahsili için hayli masraf ettiğini hatırlattıktan sonra, bu son çıkışıyla ne denli sadık bir kul olduğunu ispat ettiğini ve emeklerinin boşa gitmediğini görmekten büyük memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir. Mektupta Hüsrev Paşa'nın, geçmişteki mücadelesi nedeniyle Kavalalı'ya karşı duyduğu kinin küllenmediğini gösteren intikam hissiyle kaleme alınmış cümleler de mevcuttur. Hüsrev Paşa özellikle husumeti "cân u ciğerine" işlemiş Kavalalı'nın bir suikastla ortadan kaldırılmasının kendisini sevince gark edeceğini ve aynı zamanda bunun devlete büyük

telhisler II. Mahmud'un dikkatini çekmiş ve bu durum hızlı yükselişinin başlangıcı olmuştu. Sadece selikası değil, aynı zamanda ifade ve müzakere kabiliyetinin de yüksek olması, onun önemli diplomatik krizlerde müzakereci olarak istihdamını sağlamıştır (Kaynar, *a.g.e*, s. 45-62).

⁹⁹ *Sicill-i Osmânî*, III, 253.

¹⁰⁰ TSMA, E. 3464-2.

bir hizmet olacağını ifade etmiştir. Söz konusu suikastı gerçekleştirmek konusunda Reşid Bey'e "ruhsat-ı kâmile" verdiğini de ifade eden Hüsrev Paşa, kölesine verdiği değeri göstermek maksadıyla, kendisinin can güvenliğinin de en az bu iş kadar önemli olduğunu ve suikast başarıya ulaştığı takdirde, başta rütbe olmak üzere her ne isterse verileceğini vaat etmiştir. Reşid Bey'e verilen öğütler arasında; bu konuyu kesinlikle gizli tutması, Kavalalı'nın Fransa'da hayli casusu bulunduğundan Paris'ten ayrılırken kimseye renk vermemesi, Mısır'a gönderildiğinde acele etmemesi, fırsat kollaması ve belli bir plan dâhilinde hareket etmesi gibi hususlar da mevcuttu.

Mektupta yer alan önemli maddelerden bir diğeri de Hüsrev Paşa'nın seraskerlikten kısa süre önce azledilmiş olmasının yarattığı şaşkınlığın, manipülasyonla suni bir krize dönüştürülmesi amacıyla, Kaymakam Reşid Bey'in merkeze döndüğünde dışlanması hatta memleketten ihracının zahiri sebebi olarak bu bahsin kullanılmak istenmesiydi. Şöyle ki; Hüsrev Paşa 11 Kasım 1836'da hiç beklenmedik bir anda azledilmişti.¹⁰¹ Kaymakam Reşid Bey nihai talimatları almak üzere İstanbul'a geldiğinde, efendisinin seraskerlikten azli nedeniyle kendisine itibar ve iltifat edilmeyecek, dışlanacak o da bu muameleden ötürü İstanbul'u terk etme kararı alarak Mısır valisine hizmetini arz edecekti. Bu suni kriz, yabancı gazetelere aksettirilerek hem Avrupa siyasi çevreleri hem de Mısır valisi yanıltılmaya çalışılacaktı.

Mektubun son kısmında, suikastın iyi bir biçimde planlanması gerektiğinin altı bir kez daha çizildikten sonra, Kaymakam Reşid Bey'e, varsa yeni taleplerini Paris maslahatgüzarı Talat Bey ile merkeze iletebileceği hatırlatılmış ve övgü dolu cümleler eşliğinde, bu büyük hizmeti icra ederek âleme nâm salacağı ifade edilmişti.¹⁰²

Suikast tertibinin alt yapısının hazırlanmaya çalışıldığı bu dönemde, en fazla endişe edilen hususun gizlilik maddesi olduğu görülmektedir. Bu durum bir evhamdan ziyade Kavalalı'nın bu konudaki hassasiyeti nedeniyle ihtiyatlı olma hâliinden kaynaklanmaktaydı. Zira 1818'de Mısır'a giden ve defalarca Mehmed Ali Paşa ile görüşen arkeolog ve ressam De

¹⁰¹ Çelik, *a.g.tez*, s. 364-369.

¹⁰² TSMA, E. 3464-3.

Forbin'in hatıralarında naklettiğine göre; Kavalalı daha önce rakipleri tarafından zehirlenmek suretiyle öldürülmek istenmiş ancak erken müdahale ile kurtulmuştu. Yine naklettiğine göre; konuşmasını sık sık kesen hıçkırık nöbetleri söz konusu zehirli suikast girişiminin onda bıraktığı izlerdendi.¹⁰³ Bizzat Sultan II. Mahmud bu konuda kendisine arz edilen neredeyse her tezkireye, başta sadrazam olmak üzere tüm devlet adamlarının çok dikkatli olmasını ihtar eden ibareler ilave ettirmiştir. Bir diğer sorun, suikast bahsinden kimlerin haberdar edileceği meselesiydi. Bunların başında, seraskerliğe atanmış olan Halil Rıfat Paşa gelmekteydi. Kaymakam Reşid Bey gibi Hüsrev Paşa'nın kölelerinden olan Halil Rıfat Paşa, aynı zamanda padişahın damadı olduğundan ayrıcalıklı bir konumu vardı. Dolayısıyla Sadrazam Rauf Paşa, suikast konusunun Halil Rıfat Paşa'dan gizlenmesi hâlinde, devletin bir kaymakama güvenip seraskerine güvenmediği şeklinde serzenişte bulunduğu anda cevap vermekte zorlanacağını dile getirmiştir. Sadrazamın bir diğer endişesi, Hüsrev Paşa'nın, tüm ikazlara rağmen karakteri icabı övünmeye aşırı düşkünlüğü, sabırsızlığı ve ihtiyarlığı sebebiyle konuyu Halil Rıfat Paşa ve sair devlet adamlarına açma ihtimaliydi. Kavalalı gibi "evhâmlı", "kuşkulu", "desîsebâz" ve aynı zamanda muazzam bir casusluk ağına sahip bir hasım karşısında, dışarıya sızacak en küçük bir haberin fiyaskoya yol açacağı ve Babîâli'nin Avrupalı devletler nezdinde diplomatik anlamda köşeye sıkışmasına neden olacağını altı özellikle çizilmiştir. Sadaret tezkiresinde en dikkat çekici husus; Rauf Paşa'nın bu tür endişeler sebebiyle, ayrıntıları yukarıda verilen ve Hüsrev Paşa'nın ağzından Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Bey tarafından kaleme alınan mektubu Kaymakam Reşid Bey'e göndermeye cesaret edemediğini ve bir kez daha padişahın iradesine müracaat etme ihtiyacı duyduğunu dile getirmiş olmasıydı.¹⁰⁴

Mabeynden sadarete gönderilen cevapta bu son derece önemli ve gizli konuda dikkatli davranılması yönündeki ikaz tekrarlandıktan sonra, padişahın, Serasker Halil Rıfat Paşa'ya konunun açılması gerektiği görüşünde olduğu ifade edilmişti. Ancak II. Mahmud'un, gelişmelere dair tüm ayrıntıların hikâye edilmesini gerekli görmediği, sadece hariciye nazırının Paris'te Kaymakam Reşid Bey'le suikast maddesini görüştüğü, konunun

¹⁰³ Gilbert Sinoué, *Son Firavun*, s. 34.

¹⁰⁴ TSMA, E. 3464-4a.

sadarete intikal ettirilmesinden sonra padişaha arz edildiği ve bu önemli mevzuda görüş beyan etmesinin istendiğinin bildirilmesini yeterli gördüğü bildirildi.¹⁰⁵

Yukarıda, sadrazamın gizlilik maddesi ve suikast bahsinden haberdar edilecek devlet adamları konusunda bir takım çekinceleri olduğuna değinilerek, Kaymakam Reşid Bey'e gönderilecek mektubun ertelendiğine temas edilmişti. Padişahın, Serasker Damat Halil Rıfat Paşa'nın da konudan haberdar edilmesine izin vermesinin ardından, Sadrazam Rauf Paşa Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Bey'i de yanına alarak seraskerin konağına gitti. Yapılan görüşmeye ilişkin olarak sadrazamın tezkiresinden anlaşıldığı kadarıyla; suikast teklifi bizzat Kaymakam Reşid Bey'den gelmişti.¹⁰⁶ Bu konuda merkezden bir telkinde bulunulduğunu gösteren bir kayda rastlanmamıştır. Ancak merkezin bu teklifi şevkle desteklediği ve tüm imkânlarını seferber ettiği de ortadadır. Serasker Halil Rıfat Paşa'nın konağında gerçekleştirilen üçlü görüşmede, kendisini "din ve devlet hizmetinde" feda etmeye hazır olan Reşid Bey takdirle anıldıktan sonra, suikastı başarıyla gerçekleştirdiği takdirde kendisine vezaretle Şam, Halep veya talep edeceği bir başka eyaletin tevcih edileceği hususunda görüş birliğine varılmıştır. Görüşmeden çıkan bir diğer önemli karar, son derece kritik bu mevzuda, itimada şayan bir devlet adamı olmayan Hüsrev Paşa'nın ağzından bir mektup gönderilmesinin doğru olmayacağıydı. Bundan başka, Paris'e gönderilecek talimat Kaymakam Reşid Bey'in elinde kalacağından, Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Bey tarafından mektup gönderilmesinin de sakıncalı olacağı kaydedildi. Bu konuda gündeme gelen alternatiflerden biri, güvenilir bir kurye ile mektubun gizlice Paris'e gönderilmesi, tebliğ edildikten sonra, Kaymakam Reşid Bey'den suikast kararını bizzat aldığına dair imzalı bir mektup alarak, kuryenin götürdüğü mektupla birlikte merkeze dönmesiydi. Ancak suikast girişiminden önce veya teşebbüsün akamete uğramasıyla yakayı ele verdikten sonra Kavalalı'nın Reşid Bey'i işkence ile konuşturma ihtimali ve merkezden bir kurye gönderilmesinin, diplomatik anlamda Babiâli'yi hayli zora sokacağı endişesiyle bu seçenek üzerinde uzlaşılammıştır. Yoğun müzakerelerin ardından padişaha arz edilen kararı şu şekilde özetlemek mümkündür: Delil bırakmamak ama-

¹⁰⁵ TSMA, E. 3464-4b.

¹⁰⁶ TSMA, E. 5026/418.

ciyla merkezden herhangi bir mektup veya talimatname gönderilmeyip, Kaymakam Reşid Bey'den, içeriği kendisine şifahen tebliğ edilecek bir mektup kaleme alarak merkeze göndermesi istenecektir. Kaymakam Bey İstanbul'daki bir dostuna hitaben göndereceği "sanatlı" bu mektupta; efendisi Hüsrev Paşa'nın seraskerlikten azline temas ettikten sonra, merkeze geldiğinde bu sebeple hiç ciddiye alınmadığını, bilakis dışlandığını belirterek, buna hayli gücendiğini ve bir daha İstanbul'a gelmemek üzere Paris'e döndüğünü ifade edecektir. Söz konusu mektupta Reşid Bey ayrıca; Avrupa'da "serseri" gibi dolaşmaktan bıktığını, Bonapart'ın cesareti sayesinde neferlikten krallığa yükselmesi gibi kendisi de Mısır'a gidip suikastla Mehmed Ali Paşa'yı öldürüp idareyi ele geçirmeye karar verdiğini, bu işte başarısız olsa dahi dillerde destan olacağını ve bu tehlikeli işte ihtirasına gem vurmadığını ifade ederek dostundan dua isteyecekti.

Sadrazamın ifadelerinden, Babiâli'nin, içeriği bu şekilde özetlenebilecek bir mektubu kaleme aldirmaktan maksadı; suikast girişiminin başarısız olması veya Reşid Bey'in henüz hazırlık safhasında yakayı ele vermesi hâlinde, devletin aleyhinde kullanılabilir bir delil bırakmamak ve söz konusu girişimi bir ihtiras davası hatta maceraperest ferdi bir teşebbüs olarak yansıtır, Kaymakam Reşid Bey'in kaleme aldığı bu mektubu, Kavalalı'ya ve İstanbul'daki elçilere servis ederek kenara çekilebilmektir.

Toplantıda müzakere edilen konulardan bir diğeri; alınan kararların Kaymakam Reşid Bey'e iletilmesi ve istenen muhtevada imzalı bir mektubun gizlice merkeze getirilmesiydi. Bu konuda öne çıkan isimler, Londra elçiliği eski sır kâtibi Şevket Bey¹⁰⁷ ile Sarım Efendi¹⁰⁸ idi. Bu iki isimden biri, Kaymakam Reşid Bey Paris'ten ayrılmadan kendisiyle temas geçerek gizli görevi ifa edecekti. Bu konuda bir diğer alternatif, Paris'te eğitim gören öğrencileri teftiş etmek üzere gönderilecek güvenilir bir memurun Reşid Bey ile görüşüp talimatları şifahen aktarması ve söz konusu imzalı mektubu alarak merkeze dönmesiydi. Ancak müzakerelerde; bu işi becerecek dirayette ve sadakatinden şüphe edilmeyecek bir isim üzerinde uzlaşılammıştır. Bu sebeple Avusturya'ya hareket vakti

¹⁰⁷ Şevket Süleyman Bey (Paşa), bu esnada amedi hulefâsındandı (*Sicill-i Osmâni*, III, 174-175).

¹⁰⁸ Sarım İbrahim Efendi (Paşa), bu esnada beylikçi idi (*Sicill-i Osmâni*, III, 198; Lütfi, *Tarih*, V, 97).

yaklaşan Rıfat Bey'in¹⁰⁹ Viyana'ya vardıkdan bir süre sonra, Avrupalı elçiler arasında yaygın olduğu üzere seyahat maksadıyla Paris'e gitmesi, bu işi gizlice hallettikten sonra renk vermemek için Londra'ya da uğraması kararlaştırılmıştır.

Merkezdeki tereddüt hâli ve meselenin gizliliğinden kaynaklanan çekişmeler hazırlık safhasının uzamasına neden oldu. Zira 1837 yılı sonbaharına gelindiği hâlde henüz ortada atılmış somut bir adım yoktu. Öngörüldüğü şekilde mektup bahsi halledildiği takdirde, bir sonraki aşamada Kaymakam Reşid Bey'in Prusya'ya gönderilmesi planlanmıştı. Bunun gerekçesi de hazırды. Hüsrev Paşa seraskerlikten azledilmeden önce, kölesi Kaymakam Reşid Bey'e topçuluk alanında bilgi ve becerisini arttırmak üzere Prusya'ya gitme talimatı göndermişti. İşte bu emre istinaden, Serasker Halil Rıfat Paşa tarafından yeni bir yazı ile Reşid Bey hiçbir şüpheye mahal bırakılmadan sağlam bir gerekçeyle Prusya'ya gönderilebilirdi. Ancak bundan önce atılması gereken bir başka adım daha vardı. O sırada görev yerine hareket üzere olan Berlin Sefiri Kamil Paşa'nın¹¹⁰ da son derece gizli bu konu hakkında bilgilendirilmesi şarttı. Üstelik planda aksaklık yaşanmaması için, Kamil Paşa'ya da bir takım vaatlerde bulunmanın kaçınılmaz olacağı üzerinde görüş birliğine varıldı.

Sadrazam Rauf Paşa, Serasker Halil Rıfat Paşa ve Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Bey arasında yapılan üçlü zirvede alınan ve II. Mahmud'a arz edilen kararlar beğeniyle karşılandı. Ancak padişah "evdeki pazar çarşısına uymaz" deyimini hatırlattıktan sonra, Kaymakam Reşid Bey'e imzalatılacak mektubun Babıâli'de yazdırılmasının tehlikeli olacağını, dolayısıyla mutlaka bizzat kendisi tarafından kaleme alınmasını irade etmiştir. Ayrıca padişah, sadrazamın dikkat çektiği son maddeyle ilgili olarak da Kamil Paşa'nın suikast konusundan haberdar edilmesi ve Kavalalı ortadan kaldırıldığı takdirde, gerektiği gibi ödüllendirileceği yönünde teminat verdi.¹¹¹

¹⁰⁹ Sadık Rıfat Mehmet Bey (Paşa), Eylül-Ekim 1837'de Viyana orta elçiliğine atanmıştı (*Sicill-i Osmâni*, II, 406-407), kısa süre sonra hariciye müsteşarlığı rütbesiyle Londra elçiliğine tayin edildi (BOA, HAT, 472/23099; Lütfi, *Tarih*, V, 97).

¹¹⁰ Kâmil Mehmed Paşa, Kasım-Aralık 1837'de Berlin orta elçiliğine atanmıştı (*Sicill-i Osmâni*, IV, 69)

¹¹¹ TSMA, E. 5026/418.

Bu esnada Rıfat Bey ile Kamil Paşa'nın İstanbul'dan hareket etme zamanı geldiğinden suikast bahsi bir kez daha müzakere edildi. Kamil Paşa'nın gizli görevi gereği (madde-i hafiyeye) Kaymakam Reşid Bey'i Prusya'da bulması çok önemliydi. Bunu sağlayacak gerekçe zaten hazırды: Seraskerlik tarafından daha önceki bir talimat ilgi tutularak yeni bir emirle, Reşid Bey topçuluk eğitimi almak üzere Paris'ten Prusya'ya gönderilecekti. Böylece vakit kaybı yaşanmadan ve renk vermeden ikilinin görüşmesi sağlanmış olacaktı. Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Bey de bu son maddenin ayrıntıları konusunda bilgilendirilecekti. Sadrazamın arz ettiği tezkireye mabeynden düşülen kayıta; "Kamil Paşa'nın padişahın çıraklarından olduğu" hatırlatılarak kendisine itimat edilebileceğinin altı çizildi.¹¹²

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya suikast tertibiyle ilgili vesikalarda yer alan bilgiler şimdilik bu kadarla sınırlıdır. Mevcut belgelere net bir biçimde akseden tereddüt hâli ve devlet adamları arasındaki güvensizliğin, suikast planının kuvveden fiile çıkmasına izin vermemiştir. Babıâli'nin, sonuçları açısından devasa siyasi krizlere yol açacak ve asi bir valinin tedibi şeklinde vazettiği haklı davasında kendisini tamamen yalnızlaştıracak bir suikast tertibine bu denli ihtiyatlı yaklaşmış olması da real-politik anlamda oldukça makul görünüyor. Yerli ve yabancı monografilerde, elçilik ve konsolosluk raporlarında bu konuya hiç temas edilmemiş olması, suikast planının baş aktörü Kaymakam Reşid Bey'in Prusya'ya gitmemesi ve nihayet Paris'te tahsilini ikmal ettikten sonra 1838'de memlekete dönmesi¹¹³ suikastın gerçekleşmediğini gösteren diğer unsurlardır.

Topkapı Sarayı Arşivi'nin yapısını ve katalog sistemini (?) bilen araştırmacılar, defter tasnifleri hariç, buradan bir konu ile ilgili tüm evrakı toplamayı bırakın, tespit etmenin dahi imkânsız olduğunu bilirler. Bu

¹¹² TSMA, E. 3464-5.

¹¹³ Kaymakam Reşid Bey Paris'te altı yıl süren askeri tahsilini (BOA, HAT, 699/33714-F) tamamladığından Aralık 1838'de yurda dönüşüne dair karar çıktı (dönüş güzergâhı, harcırahı vb ayrıntılar için bkz. BOA, HAT, 530/26117; 530/26117-A; 530/26117-B), ardından miralaylık rütbesi tevcih ve kendisine yakışır bir nişan ve kılıçla taltif edildi (BOA, HAT, 317/18615; 18615-D). Kısa süre sonra Şerif Paşa'nın ferikliğe terfii üzerine, Hassa süvari ikinci mirlivalığına atandı (BOA, HAT, 309/18262). Miralay Reşid Bey İstanbul'da kısa süre dinlendikten sonra Şubat 1839'da Mısır kuvvetlerine karşı mücadele veren ordunun komutanı Sivas Müşiri Hafız Paşa'nın maiyetine gönderildi (BOA, HAT, 699/33714-F).

sebeple konuyla ilgili tüm belgelere ulaştığımızı iddia edemeyiz. Böylesine önemli bir meselenin, şimdiye dek gizli kalmış olmasının nedeni de söz konusu sıkıntıdır. Saray arşivindeki belgelerin izi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde sürülmüşse de sonuç alınamamıştır.¹¹⁴ Bu durum sürpriz değildir, zira sonuçları itibarıyla devleti diplomatik manada hayli zora sokacak böylesine gizli ve önemli bir konuya ait evrakın, bürolarda elden ele dolmasına izin verilmesi makul değildi. Saray arşivinde yer alan belgelerin düzgün katalogları hazırlandığında, bu konu ile ilgili bir takım başka belgelerin çıkması muhtemeldir. Ancak konunun hassasiyetine binaen, bir kısım evrakın hususi arşivlere intikali veya dahli olanlar tarafından imha edilmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Öte yandan; kronikler, hususi tarihler, yerli-yabancı monografiler hatta hatıratlarda, Kavalalı'ya suikast konusuyula ilgili en ufak bir bahsin hatta rivayetin yer almaması, konu hakkında bilgisi bulunan herkesin, bu sırrı muhafaza etmek konusunda üzerine düşen görevi kusursuz ifa ettiğini düşündürmektedir.

“THE BEHAVIOR OF MEHMET ALI PASHA, THE GOVERNOR OF EGYPT,
TOWARDS THE CAPITAL/BABIALI AND ASSASINATION PLAN FOR HIM”

Abstract

The Egyptian question was one of the critical issues getting the Ottoman Empire into trouble in the 19th Century. Mehmed Ali Pasha of Kavala began acting like an independent ruler and his behavior put the relations between the Sublime Porte and Egypt in danger in 1831. Then, he became victorious in his attacks to Anatolia and this caused fear and created a great panic for opening the way of Istanbul to Egyptian forces and the possibility of invasion of the capital and also deposition of Mahmud II. The threat which couldn't be hindered by intensive diplomatic contacts and exterior alliances, put the elimination of Kavalalı by an assassination on the agenda as an extraordinary solution.

Keywords

Egyptian question, Mahmud II, Kavalalı Mehmed Ali Pasha, assassination, Kaymakam Reşid Bey, Ibrahim Pasha, Konya, Kütahya, Istanbul.

¹¹⁴ Başbakanlık Arşivi'nde konu ile ilgili gibi gözükken ancak melfufu bulunmayan ve muğlak ifadeler ihtiva eden bir belgede; Kaymakam Reşid Bey'in, efendisi Hüsrev Paşa'ya Fransızca önemli bir mektup gönderdiği, bunun tercüme edilip padişaha arz ve sonra yine Hüsrev Paşa'ya iade edildiği ifade edilmiştir (BOA, HAT, 378/20498).